

woensdrecht en hoogerheide in de bange dagen van hun bevrijding

Woensdrecht en Hoogerheide in de bange dagen van hun bevrijding

Deze brochure, handelend over de burgerbelevissen in de bevrijdingstijd in de gemeente Woensdrecht, werd samengesteld en voor de eerste maal uitgegeven door de "Stichting Openbare Feestelijkheden" ter gelegenheid van de herdenking van de 30-jarige bevrijding op 5 mei 1975.

Hoewel het bestuur van de stichting ervan overtuigd is, dat *iedere inwoner zijn eigen verhaal* zou kunnen schrijven over zijn belevissen, [.....?] waarvan zij meende, dat deze voor het nageslacht bewaard moesten blijven.

Aan de totstand-koming van deze brochure werkten mee:

- Het gemeentebestuur van Woensdrecht,
- Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam,
- De sectie Krijgsgeschiedenis te 's-Gravenhage,
- Het gemeente archief van Bergen op Zoom,
- Broeder A.A. Franken, Volksabdij "Onze Lieve Vrouw te Duinen" te Ossendrecht en vele inwoners der gemeente Woensdrecht.

Aan allen onze oprechte dank.

De verhalen werden opgetekend door
en

W.A.M. Brooijmans
W.A. Groffen

De inleiding werd verzorgd door

J. Keeris

De berichten van Radio Oranje
werden verzameld door

L.W. Lijmbach

Het bestuur van de S.O.F.

Hoogerheide - Woensdrecht

Gehele of gedeeltelijke overname:

Alleen met toestemming van de S.O.F.

Het strijdtoneel

Het bestuur van de Stichting Openbare Feestelijkheden (SOF) heeft het noodzakelijk geacht een heruitgave van de brochure: „Woensdrecht en Hoogerheide in de bange dagen van hun bevrijding" het licht te doen zien. Dit vanwege de vele verzoeken om toezending van een exemplaren vanwege het feit, dat we thans het feest vieren van 35 jaar Bevrijding. De teksten van deze heruitgave zijn identiek aan die van de oorspronkelijke uitgave.

Hoogerheide, mei 1980

1 De Nederheide na de tankslag

Voorwoord

Een van de wonderlijke verschijnselen in ons leven is dat wij ons meer gaan interesseren voor het verleden naarmate wij ouder worden. Nam het drukke leven van alle dag ons vroeger teveel in beslag, worden we met het klimmen der jaren wat rustiger zodat de diep verscholen herinneringen weer boven kunnen komen, is het weemoed om het verleden dat wij met een romantisch waas willen omgeven?

Hoe het ook zij, binnen dit verschijnsel past het dat eerst nu, dertig jaar na het einde van de oorlog, een boekje verschijnt over de gruwelijke gebeurtenissen rond de bevrijding van Woensdrecht en Hoogerheide. Gelukkig het kan nog, tal van ooggetuigen kunnen ons nog vertellen hoe de ergst denkbare ramp over onze dorpen is gekomen en een lugubere mijlpaal heeft opgericht in onze geschiedenis.

Voor weinige gemeenten kan met meer recht dan voor deze gezegd worden dat de oorlog, en speciaal het einde daarvan, een keerpunt is geweest in de ontwikkeling, De bevrijding heeft het aanzijn van onze woonplaats volledig veranderd.

Wij mogen de Stichting Openbare Feestelijkheden wel zeer erkentelijk zijn dat zij dit boekje tot stand hebben gebracht. Het moet de auteurs enorm veel moeite hebben gekost, maar het resultaat is indrukwekkend: een zakelijk verslag van de gevechten, maar vooral de uitstekend verwoorde neerslag van de menselijke beleving daarvan.

U zult dit boekje in één adem uitlezen, nu eens ontsteld, dan weer geamuseerd, steeds diep geboeid door wat dorpsgenoten aan menselijk leed hebben doorgemaakt.

Het is een grote weldaad dat wij - die in onze overvloed maar niet tevreden gesteld kunnen worden - met de neus gedrukt worden op de ellende, waaruit de huidige welvaart is voortgekomen.

Impliciet wordt hier een les gelezen. Laten we goed luisteren.

Mr. J. M. de Leeuw,
burgemeester van Woensdrecht.

Inleiding

Bange dagen

Een, voor deze brochure, aansprekende titel, die onmiddellijk begrepen zal worden door de ouderen onder de autochtone bevolking van onze gemeente. Bij hen zal dit opschrift zeker een vloed van herinneringen te boven brengen, betrekking hebbende op het oorlogsgeweld in de herfst van 1944 in onze gemeente. Voor deze groep gemeentenaren zal dit werkje, naar wij hopen, leiden tot een zinvolle bezinning bij gelegenheid van deze 30-jarige bevrijdingsherdenking.

Bange dagen!

Voor de jongere en oudere ingezetenen in onze gemeenschap, die in deze niet uit eigen ervaring kunnen putten, is dit boekje ongetwijfeld een belangrijke informatiebron tot een beter begrip en een hechter saamhorigheidsgevoel.

Bovenstaande gedachtengang is voor de Stichting Openbare Feestelijkheden een leidraad geweest bij het samenstellen van deze uitgave in het kader van deze bevrijdingsherdenking.

In deze geest aanvaard en gelezen, menen de samenstellers, zal deze brochure in combinatie met de tentoonstelling "**Oorlog en Bevrijding in Woensdrecht**" een belangrijk en waardevol onderdeel uitmaken van het geheel van activiteiten rondom de 30-jarige herdenking van onze bevrijding.

Bange dagen !

Een klein stukje Nederland, prachtig gelegen, ingebed tussen aan de ene zijde de Scheldewateren en de daarbijbehorende polders en aan de andere zijde het hoger gelegen, bosrijke landschap. Een rustige en vreedzame gemeente, waarvan de bewoners met noeste arbeid en veel vindingrijkheid de oorlogsjaren tot dan toe, gesteund door een vaste overtuiging dat betere tijden zouden komen, hadden doorgeworsteld.

Waarom kwamen voor deze mensen toch nog deze bange dagen? Waarom moest boven hun hoofden het oorlogsgeweld, met de daarbijbehorende vernielingen en verschrikkingen, toch nog, met het einde in zicht, in zo'n omvang en hevigheid losbarsten? Bekwame strategen, zowel bij vriend als bij vijand, hadden gezien dat juist dit stukje Nederland een sleutelpositie innam in hun eindspel.

Zij hebben ons het antwoord gegeven op bovenstaande vragen.

De geschiedenis geeft ons voorbeelden te over dat goede aanvoerlijnen voor een leger van doorslaggevend belang zijn. Daarom moest Antwerpen met zijn havens volledig benut kunnen worden.

Antwerpen was reeds in geallieerde handen, maar de noordelijke Scheldeoever was nog in Duitse handen. Om de schepen vrije en onbelemmerde toegang tot de haven te verschaffen moest deze noordelijke oever gewonnen worden.

Een belangrijk element in deze noordelijke oever was de hoge zandrug op de scheidingslijn van polder en het hoge landschap in de omgeving van Woensdrecht. Vanaf deze hoogte beheerste en

bestreek de vijand het lage land met het daarachter gelegen stuk Scheldeoever.

Woensdrecht fungeerde voor de Duitsers als hèt bolwerk en als commandopost voor dit hele gebied. Koste wat kost moest Woensdrecht verdedigd worden tegen de gealliëerde aanvallen, speciaal op dit gebied gericht.

Woensdrecht, de toegangspoort naar Zeeland via de Zeeuwseweg en de Kreekrakdam. Deze landtong, deze South Beveland Isthmus, zoals dat in de Engelse taal heet, was de hoofdslagader voor de aan- en afvoer van de Duitsers voor de verdediging van de verderop in Zeeland gelegen noordelijke oever van de Schelde. Deze smalle strook was voor de Duitsers de enige ontsnappingsweg in geval van een eventuele terugtocht. Wie de toegangspoort in handen had was baas.

Ziedaar het waarom van het meedogenloze en schrikbarende oorlogsgeweld dat in de oktoberdagen van 1944 over Woensdrecht en omstreken losbarstte.

Wat de gevolgen waren van deze ongekend hevige strijd voor de toenmalige bewoners van onze gemeente wordt in de brochure zelf aan de hand van authentieke verhalen uitvoerig verteld.

In deze inleiding zullen wij ons daarom nu verder beperken tot een kort overzicht van het verloop van de strijd en tot het noemen van de legers en onderdelen die eraan hebben deelgenomen.

The Battle of the Scheldt

is begonnen op 2 oktober 1944. Toen startte de 2e Canadese Infanterie Divisie van het 1e Canadese leger onder Generaal Crerar, vanuit Antwerpen in de richting Merksem, met als

uiteindelijk doel Woensdrecht te veroveren en de Kreekrakdam af te sluiten.

Ondanks hevige tegenstand van de Duitsers verliep de aanval aanvankelijk vrij vlot.

De 6e brigade nam op 3 oktober Brasschaat en op **4 oktober** Kapellen. De 4e brigade veroverde op 4 oktober Eekeren en op **5 oktober** viel Putte in handen van de Essex Scottish, die ook de Nederlandse grens passeerden.

6 oktober werden Zandvliet en Ossendrecht bezet. Intussen hadden de Duitsers de 85e Infanterie Divisie, een deel van de Herman Goeringdivisie en het Parachutisten Regiment, genoemd "De Strijdgroep Chill" onder commando van Luitenant-Generaal Kurt Chill naar het westen gedirigeerd.

Op **7 oktober** namen de Calgary Highlanders Hoogerheide.

Op **8 oktober** 's morgens begon de Black Watch met een aanval op Korteven. Doch tegen de hierboven genoemde elite-groep Chill van de Duitsers waren de Black Watch aanvankelijk niet opgewassen. In en rond Hoogerheide vonden zware gevechten plaats, waarbij de Black Watch werd teruggedreven.

Een sterke Duitse groep, met kanonnen en tanks in de bossen tussen Korteven-Bergen op Zoom en Huybergen werd vanuit de lucht door Typhoons aangevallen.

De Canadezen moesten in plaats van aanvallen gaan verdedigen en hier en daar zelfs terugtrekken. Hulp werd ingeroepen van

troepen uit de buurt van Wuustwezel en Kalmthout, doch deze werden op 8 oktober vertraagd door de mist.

Toch maakten deze troepen de volgende dagen enige vorderingen westwaarts. Daardoor gesteund zette de 5e Brigade de aanval in en maakte vorderingen in de Woensdrechtse polders in de richting van de spoorlijn en de Kreekrakdam.

Op **10 oktober** bereikte The Royal Regiment de spoorlijn westelijk van het station Woensdrecht en slaagde er daarna in deze posities te behouden.

De Kreekrakdam, de Zeeuwse weg zelf kon echter door zware Duitse tegenstand niet genomen worden.

Op **11 oktober** deed The Royal Regiment of Canada van de 4e Brigade een aanval op de Zeeuwseweg, maar ze werden met zware verliezen weer teruggeslagen naar de spoorlijn.

De **12e en 13e oktober** vonden hevige gevechten, aanvallen en tegenaanvallen, met de Duitsers plaats zonder noemenswaardige terreinwinst.

Op **13 oktober** ondernam de Black Watch van de 5e Brigade aanvallen op de meer noordelijk gelegen spoorwegdam: "Operation Agnus". Zij werd echter in bloedige gevechten, misschien wel de bloedigste uit deze dagen, door de Duitsers teruggeslagen.

Een tweede aanval op dezelfde dag, andersteund door tanks en vlammenwerpers, had evenmin succes. Men betreurde op deze dag 145 doden, 62 gewonde en 27 gevangen genomen soldaten.

De Duitsers hadden Woensdrecht en de Kreekrakdam nog stevig in handen.

14 oktober werd de 2e Canadese Divisie gehergroepeerd voor de aanval rechtstreeks op Woensdrecht. Deze hergroepering en het feit dat de Canadezen niet eerder dan 16 oktober konden aanvallen vanwege Duitse tegenactie's veroorzaakte een "stille"

15 oktober, waarvan vele burgers gebruik maakten om te evacueren.

16 oktober om 3.30 uur in de morgen begon de grote aanval op Woensdrecht *De Slag om Woensdrecht*, het sleutelpunt in deze strijd.

Lt. Kolonel W .D. Whitaker was de bevelvoerende commandant. Infanterie van The Royal Hamilton Light Infantry beet het spits af gesteund door een artillerie divisie en het 7e Regiment R.C.A., het 84e en het 121e Medium, het 115e zware Luchtdoel Regiment R.A., alsmede een compagnie van de Essex Scottish. Ondanks dit alles werd de R.H.L.I. noordoostelijk van Woensdrecht vernietigend teruggeslagen. Daarop werden meer tanks en de Essex Scottish ingezet. Hevige gevechten van man tegen man in huizen en loopgraven brachten nog geen beslissing. Toen barstte er een donderend artillerie- en mortiervuur los, dat de Duitsers de genadeslag gaf. De slag was verschrikkelijk geweest en de verliezen aan beide zijden waren zwaar. Woensdrecht was een complete verwoesting nabij.

Aan het eind van die 16e oktober was Woensdrecht in Canadese handen. Het had hen 161 doden en gewonden gekost.

In **de dagen die volgden** kregen de Canadezen hulp van Engelsen, door Montgomery afgestaan. Canadezen en Engelsen zuiverden Woensdrecht en omstreken en zetten daarna met succes de aanval voort in de richting Zuid-Beveland.

Het trage verloop van de strijd om Woensdrecht was vooral te wijten aan het tekort aan manschappen aan Canadese zijde en de onge oefendheid der Canadese soldaten, waarvan velen nog maar enkele maanden in dienst waren, alsmede aan de felle en bekwame tegenstand die de Duitsers hier boden.

Moed en doorzettingsvermogen hebben de strijd uiteindelijk toch in het voordeel der Canadezen beslist.

Bovenstaande gegevens, geput uit de Canadese geschiedschrijving van Kolonel C.P. Stacey, mogen U in grote lijnen enig inzicht geven in het verloop van de zware strijd in de oktoberdagen van 1944 in de Zuid - Westhoek.

Wat was de rol en het lot van de gewone Woensdrechtse burgers in dit alles?

Hierop geeft de brochure zelf het antwoord. Een antwoord dat voor eenieder de titel ***Bange Dagen*** een duidelijke inhoud zal geven en tastbaar zal maken.

In dit verhaal zijn de belevenissen opgetekend van de familie Suijkerbuijk en de familie Heling. Beide families woonden ten tijde van de bevrijding in dat gedeelte van de Raadhuisstraat dat geheel is afgebrand. De gegevens werden verstrekt door J. Heling en P. Suijkerbuijk die toen respectievelijk 31 jaar en 17 jaar oud waren.

Dolle Dinsdag

De algehele vlucht van de Duitse troepen, die volgde op het bericht dat de gealliëerde troepen Antwerpen waren gepasseerd, was in ons dorp goed merkbaar. De gehele dag trokken de Duitsers ongeorganiseerd, in groepjes of als enkelingen door de straat. Velen waren te voet en moesten hun bepakking zelf dragen. Anderen reden met fietsen. Ook waren er die een paard en wagen hadden kunnen bemachtigen en zo terug wilden trekken naar "der Heimat".

Veel mensen keken met leedvermaak de geslagen troepen na. Sommigen waagden het al om wat scheldwoorden te roepen en er waren er ook die de Nederlandse Vlag na vier jaar weer uit het raam hingen.

Dit bleek echter voorlopig gevaarlijk spel want tussen de Duitsers liepen er nog die zeer fanatiek waren gebleven en die zulke beledigingen niet over zich heen lieten gaan. Er werd enige malen op een uithangende vlag geschoten met als gevolg dat de mensen wat voorzichtiger werden en de terugtocht van een veilige afstand bekeken.

Vol belangstelling werd gewacht op het moment dat de Canadezen van de Putseweg af zouden komen.

Inmiddels ging bij mij (J. Heling) de alarmbel van de brandweer. Ik spoedde mij naar het gemeentehuis waar we bericht ontvingen dat de boerderij van Zomers, vlak bij de poort van het vliegveld, in brand stond.

Wij rukten uit met onze spullen, voorzover we die nog hadden. Een auto om een motorspuit te trekken was er niet meer dus gingen we te voet met een wagentje op twee fietswielen de Wouwbaan in.

Op de brand aangekomen werden de slangen afgelegd vanaf een paar waterputten in de buurt, maar er was weinig water aanwezig, zodat we na het leegspuiten van een paar schuimblussers, al spoedig met schoppen moesten gaan werken om de brand in te dammen.

Tijdens het blussen zagen wij door de poort van het vliegveld, dat toen ook al door de Duitsers verlaten was, steeds maar mensen af en aan lopen. De meeste keerden met pakken en dozen van het vliegveld terug. Sjef Soffers zei tegen me: "Wat zou daar toch allemaal te doen zijn, ik wil ook wel eens gaan kijken".

Sjef weg, en na enige tijd komt hij terug met chocolade en ander snoepgoed, dat bij ons in de winkels allang niet meer te koop was. Hij vertelde wat daar allemaal wel te vinden was en wij besloten om met enige brandweermannen ook het vliegveld op te gaan.

Na een half uurtje waren we terug met onze buit. We hadden van alles meegebracht: onderbroeken, kousebanden, stropdassen, chocolade, toffee's, wijn, cognac, zakdoeken, te veel om allemaal op te noemen.

Commandant Poulus keek maar raar op toen hij ons terug zag komen. Hij vond het veel te gevaarlijk om alles mee naar het dorp te nemen en opperde het plan om alles weer maar terug te brengen.

Wij wilden daar echter niet van horen. In vergelijking met de grote stroom meubilair, radio's, varkens, kachels en andere grote en kleine dingen die op dat moment van het vliegveld werden weggesleept, was onze buit eigenlijk maar kinderspel.

De brand was grotendeels geblust en we besloten ons brandweermateriaal daar achter te laten en ons wagentje vol te laden met de spullen van het vliegveld. Ter camouflage zouden we er wat brandslangen bovenop gooien zodat niemand kon zien wat we geladen hadden. Zo trokken we dan naar het café van Frans Hoeks waar we alles netjes verdeelden.

Twee dagen later bleek Dolle Dinsdag loos alarm te zijn geweest. De gealliëerden kwamen niet door en de Duitsers kwamen terug. Het vliegveld werd weer bezet en op het gemeentehuis kwam een bevel dat alles wat op het vliegveld gestolen was, terug moest komen. De brandweer werd ook opgeroepen en moest alles weer inleveren.

De meesten voelden daar natuurlijk niets voor, bovendien was bij velen al een gedeelte van de buit opgefeest. Toch werd er nog een en ander bij elkaar gezocht en door enige brandweermannen teruggebracht naar de poort van het vliegveld.

De Duitse wachtposten die daar stonden begrepen er niet veel van, maar ze waren wel blij met de teruggebrachte spullen.

De brandweermannen werden onder bedreiging weer eruggestuurd en de Duitsers gingen op hun beurt de buit weer onder elkaar verdelen.

Ook op Garage West (in de Nijverheidsstraat) werd op Dolle Dinsdag geplunderd. De Duitsers hadden daar een opslagterrein voor bouwmaterialen en kolen.

Vooraf veel kolen, die toen schaars en op de bon waren, werden daar met zakken, kruiwagens en handkarren afgevoerd.

Tussen dolle dinsdag en de bevrijdingsdagen

In de dagen tussen Dolle Dinsdag en de bevrijding lag het bedrijfsleven zo goed als stil. Ik (J. Heling) was met nog wat mensen in dienst van de PNEM. Onze taak bestond voornamelijk uit het vervangen van koperdraad in de bovenleidingen door ijzerdraad. Het koper van de bovenbedrading hadden de Duitsers nodig voor de oorlogsindustrie.

De PNEM liet de bedrading er af halen, ze vervoerden hun draad van de ene plaats naar de andere door heel Brabant, maar van in leveren bij de Duitsers kwam niet veel terecht.

In onze gemeente was het vooral zaak voor de mannen om uit de buurt van de Duitsers te blijven. Regelmatig hielden de bezetters razzia's onder de burgers, die ze nodig hadden voor allerlei werkzaamheden.

Zo moest er op zekere dag een tankval worden gegraven op de Ossendrechtse weg ter hoogte van de boerderij van A. Kamoen. Ik (Jan Heling) was er ook bij met Jac. en Frans Suijkerbuijk. Het tempo lag niet erg hoog, maar we moesten wel wát doen want de Duitsers stonden er met hun geweren bij.

Halverwege de werkzaamheden vroegen enige mensen uit Woensdrecht of ze even naar huis mochten om te eten. Ze kregen daar toestemming voor en we hebben ze natuurlijk niet meer terug gezien.

Toen de tankval bijna klaar was zei ik tegen Frans en Jac: "Kom jongens, we stappen op, anders worden we nog meegenomen naar een andere tankval". We namen onze schop op de schouders en marcheerden af, zonder op of om te kijken. De Duitsers reageerden niet en zo kwamen we weer veilig thuis.

Op een Zondagavond kwamen er bij ons (P. Suijkerbuijk) enige Duitsers langs de achterdeur binnen. We zaten met heel het gezin aan tafel en konden ons niet meer verbergen. Frans en ik moesten mee naar het gemeentehuis. Daar waren al meer mannen en jongens verzameld.

We werden met Duitse legerwagens afgevoerd naar wachtpost 19 bij de spoorlijn over de Kreekrakdam. Het was daar een grote ravage.

De verkeersweg (Zeeuwseweg) en de spoorlijn waren door Engelse luchtaanvallen zwaar beschadigd, waardoor de aan- en afvoer van de Duitse troepen in Zeeland stagneerde. Dat moest met grote spoed verholpen worden. Op de weg waren Duitse troepen bezig om de boel in orde te brengen en wij moesten de gaten in de spoorlijn dichten.

Een Duits officier gaf ons daarvoor de instructies en vertelde ons ook dat we bij eventueel luchtalarm in de bomgaten moesten gaan liggen en niet mochten bewegen. Hij beëindigde zijn bevelen met de uitroep: "Wie wegloopt wordt zonder waarschuwing neergeschoten".

Wij begonnen aan onze taak, maar het was eigenlijk onbegonnen werk om met de schop zo'n grote bomtrechters dicht te gooien. Het ging allemaal erg traag en als er even geen bewakers in de buurt waren, werd er helemaal niets gedaan.

Om ongeveer elf uur hoorden we geronk van vliegtuigen in het westen. Boven Rilland werd een lichtkogel met parachute uitgeworpen en even later nog een, naar onze schatting boven Essen. Plotseling scheerde er een vliegtuig laag over onze hoofden. iedereen vluchtte weg, ook de Duitsers.

De meeste burgers vluchtten de polder in, maar ik ging met m'n broer de andere kant op, door de schorren, onder langs de dijk, in de richting van het "Zwart Kotje".

Het Engelse vliegtuig kwam nog enige malen terug en gooide steeds lichtkogels uit, die op verschillende hoogten bleven hangen; het leek wel klaarlichte dag.

Vanaf het "Zwart Kotje" liepen wij nog geruime tijd in de richting van Woensdrecht, maar we konden de Zeeuwseweg niet oversteken omdat er steeds Duitse troepen voorbij marcheerden vanuit Zeeland.

Na enige tijd werd het weer rustig op de weg en konden wij de boerderij van Almekinders bereiken. Omdat er in die tijd een spertijd was ingesteld (van 's avonds 8 uur tot 's morgens 6 uur) bleven we op de boerderij overnachten en trokken de andere morgen pas naar huis.

De meeste mensen die de polder in gevlucht waren, werden er door de Duitsers weer uitgehaald en moesten hun werk aan de spoorlijn weer hervatten. Pas Maandag avond waren ze weer op het dorp terug.

Een andere activiteit tussen Dolle Dinsdag en de bevrijding was het z.g. graan rijden.

De V.V.O. (Voedselvoorziening Oorlogstijd) vorderde bij alle timmerlui en aannemers de handkarren op en zocht bij iedere kar 3 of 4 mensen.

Wij sloten ons vrijwillig aan bij onze eigen handkar en zo moesten we dan 's morgens de polder in rijden om bij een boer graan op te halen. Dit graan werd naar de maalderij van Ots op de Huybergseweg gebracht, waar het gemalen werd. Daarna werd het meel weer op de kar geladen en bij de plaatselijke bakkers afgeleverd.

Dit werken voor de voedselvoorziening van de inwoners van de eigen gemeente werd graag gedaan en duurde voort tot enige dagen voor het begin van de bevrijding.

De bevrijdingsdagen

Na de eerste beschieting die in de nacht van 6 op 7 okt. 1944 over Hoogerheide kwam en waarbij de meeste granaten in en achter Woensdrecht vielen, besloten we om toch maar in de kelder te gaan slapen.

Ik (Jan Heling) had geen grote kelder, maar wel een goede. Hij was voorzien van een betonnen dek en bovendien had ik in de kelder nog wat dikke telefoonpalen als extra steun aangebracht. Aan de achtergevel zat een raam dat we zonodig nog konden gebruiken als vluchtweg als de kelderdeur geblokkeerd zou raken.

De familie Suykerbuyk (7 personen) die naast ons woonde had een minder goede kelder en we hadden afgesproken dat ze bij ons zouden komen als het nodig was.

Midden in een nacht, die rustig begonnen was, werd ik door mijn vrouw gewekt, ze maakte me er op attent dat er bij de burens zo'n lawaai was. Het leek wel of ze aan het timmeren waren. Ik ging langs de achterdeur naar buiten en mee kwam de fam. Suykerbuijk al aanlopen. Ze begrepen niet dat wij het schieten niet gehoord hadden en hadden al een hele tijd met een broodplank op de muur zitten kloppen om ons te wekken. De beschietingen waren toen weer veel heviger geworden en ze durfden niet meer in hun woning te blijven. De rest van de nacht bleven de granaten vallen, maar we konden vanuit de kelder niet goed bepalen of het nou Duits of Engels vuur was dat op ons neerkwam.

De volgende dag bleef het de gehele dag onrustig (**Zondag 8 oktober**). We hadden al Canadezen gezien maar later waren het weer de Duitsers die door de straat liepen.

Jac. Suykerbuijk had (clandestien) een varken op de zolder van zijn werkplaats zitten. Hij wilde het beest gaan voeren omdat hij bang was dat het varken vanwege de grote honger zou gaan schreeuwen en zo zijn positie zou verraden.

Na lang wachten kwam er eindelijk een rustig moment en Jac ging, ondanks onze waarschuwingen, toch naar zijn varken.

Terwijl hij naar ons terugkeerde werd er weer volop geschoten. Een van de rondvliegende kogels trof Jac in zijn been en hij kwam strompelend en hevig bloedend de kelder in.

Wat moesten we doen? Daar het buiten rumoerig en onzeker was konden we geen hulp gaan halen. We legden hem op de enige bank die we in de kelder hadden met het been wat omhoog en brachten een noodverband aan.

Zo gingen we weer de volgende nacht in. De jongens van Suykerbuijk probeerden wat te slapen boven op de aardappelen die in de kelder opgeslagen waren. De anderen moesten maar op hun stoelen blijven zitten. Van slapen kwam toch niet veel terecht.

Bij een van de beschietingen van de gealliëerden kwam er een voltreffer in mijn kippenhok dat vlak achter het huis stond. Door de luchtdruk vloog het kelderraam eruit en kwamen er een paar kippen binnen fladderen.

Maandag 9 oktober hadden de Canadezen weer de overhand in onze buurt. Enige soldaten vestigden een uitkijkpost bij mij op de bovenverdieping. Ik had een hoog huis en van daaruit konden ze een groot gebied bespieden. Terwijl de ene helft de wacht hield, maakten de anderen gebruik van mijn bedden om wat tot rust te komen.

Wij durfden die dag ook al op straat te komen en we wisselden wat ervaringen uit met de buurtbewoners. Hulp voor de gewonde in de kelder konden we echter nog niet vinden.

Slager L. Dingemans had nog wat vlees en gehakt in de koelkast: daar de koeling was uitgevallen verdeelde hij de inhoud onder de mensen uit de buurt.

Terwijl mijn vrouw in de keuken het gehakt aan het braden was, begon er weer een hevige beschieting van de Duitse zijde. De

granaten sloegen vlak bij ons in en we moesten hals over kop de kelder in. Mijn vrouw schoof van de keldertrap af met de pan gehakt bij zich maar kwam toch ongedeerd en zonder morsen beneden.

Na de beschieting gingen we toch weer eens kijken. We schrokken geweldig. In de keuken lag een dode Canadees. Het dak van mijn huis was zwaar beschadigd en de achtergevel van de bovenverdieping was geheel weggeschoten. Samen met een Canadese soldaat hebben we de dode met een tafellaken bedekt, nadat zijn collega de identiteitspapieren had meegenomen.

De aanvallen van de Duitsers waren op dat moment zo hevig dat de Canadezen het gewonnen terrein weer prijs moesten geven. Zo gingen wij weer een bange nacht in met Duitse bezetting.

Midden in de nacht hoorden wij een vreemd lawaai dat we tot op dat moment nog niet vernomen hadden. Na enig beraad gingen we met tweeën de kelder uit om polshoogte te nemen. Nauwelijks hadden we de kelderdeur geopend of we zagen al wat er aan de hand was. Heel ons huis stond in brand. We moesten vluchten.

We zochten wat spullen bij elkaar in een paar kleine koffertjes en daar gingen we. De straat op lopen ging niet want daar liepen op dat moment Duitse troepen in de richting van de kerk. We vluchtten daarom de tuin in en liepen achter de brandende huizen door naar het erf van Jan Kolen (hoek Raadhuisstraat-Nieuweweg).

Zodra we buiten waren moesten we al plat op de grond gaan liggen om ons te beschermen tegen het granaatvuur. Een van ons viel op een dode soldaat.

Met vallen en opstaan bereikten we de Nieuweweg. Deze weg was toen nog grotendeels onbebouwd met aan de rechtse kant een boskant. Achter die boskant lagen waarschijnlijk Duitse troepen die regelmatig onder vuur werden genomen.

Wij vorderden slecht; enerzijds omdat we telkens weer dekking moesten zoeken en anderzijds doordat Jac Suykerbuijk niet kon lopen en door twee man gedragen moest worden.

Het was inmiddels 3 uur geworden. We besloten dat twee van ons door zouden lopen naar de woning van Daalmans, vlak bij de jongensschool om daar een kruiwagen te halen. Wij zouden dan zolang in de sloot (links van de weg) wachten.

Terwijl we daar lagen zagen we de enorme brand in de Raadhuisstraat en het begin van de Nieuweweg. Ongeveer twaalf woningen stonden daar tegelijk in brand, hetgeen een onvergetelijke indruk op ons maakte.

De twee jongens arriveerden met een houten kruiwagen met een ijzeren wiel. Daar werd de gewonde ingezet met zijn gewonde been net over de rand van de kruiwagen. Zo ging de tocht verder. Als er granaatvuur dichtbij kwam werd de kruiwagen omgekipt zodat Jac in de sloot rolde want er was op zo'n moment geen tijd om hem er netjes af te tillen.

Voorbij de jongensschool werd het wat rustiger. We waren eigenlijk van plan om de Nederheide op te trekken maar de polder leek ons veiliger, dus trokken we door Woensdrecht.

Langs beide zijden van de weg liepen toen zwaar bewapende Duitsers in de richting van Hoogerheide. Ze spraken niet en lieten ons gelukkig met rust.

Bij Non Plus Ultra aangekomen was daar alles zo rustig dat we dachten dat alles voorbij was. De oorlog was afgelopen!!! We gingen daar even op de stoep zitten en staken een Engelse sigaret op die we daags van te voren van de Canadezen gekregen hadden.

Even later gingen we verder de Hinkelenoord in. De weg was daar door de Duitsers onder water gezet. Wij liepen daarom boven op de dijk maar de kruiwagen met de gewonde moest door het water gereden worden.

We passeerden het café van de Vreng waar niets meer van over was dan een paar zwartgeblakerde muren.

Dan reden we het erf op van L. Pijnen. Daar troffen we weer Duitsers aan die daar met een stuk geschut stonden opgesteld. Wij vroegen of we daar konden blijven. De Duitsers vertelden ons echter dat het daar veel te gevaarlijk was. De boer, zo zeiden ze, is ook al weggelopen en daarna wezen ze ons op enige dode soldaten die over het erf verspreid lagen.

We moesten weer maar verder en we wilden nu onder langs de dijk naar Zandee gaan. Onder het lopen bemerkten we dat in de dijk schuttersputten waren gegraven. Het waren tamelijk grote putten die verstevigd waren met een halve betonnen putring. Plotseling werd er in onze richting gevuld vanaf de boerderij van Zandee. We renden terug naar de dichtsbijzijnde schuttersput en doken er in. Tot onze grote schrik troffen we in dezelfde

put twee Duitsers aan die natuurlijk niet erg blij waren met ons bezoek. Daar zaten we nu .. negen vluchtende burgers en twee soldaten in de vuurlinie, samen in een gat van nog geen 2 m2. De kogels floten over de dijk en als het vuren ophield begonnen de twee Duitsers vanuit onze put de polder in te schieten.

We legden de Duitsers uit waar we vandaan kwamen en waar we heen wilden. Zij adviseerden ons om iets verder door te lopen en dan via een brugje over een sloot de boomgaard (van P. Michielsen) in te gaan. Als we dan de volgende dijk over gingen, zouden we veilig zitten.

We besloten niet allemaal tegelijk te gaan. Eerst de vrouwen en als laatste de kruiwagen met de gewonde. Het brugje bestond uit twee boomstammen en dat gaf de nodige moeilijkheden bij het oversteken, vooral voor de kruiwagen.

Midden op het brugje werd Frans Suykerbuik aan het hoofd getroffen door een geweerkogel. We hadden de Duitsers in de put gevraagd om onze hond, die nog steeds mee liep, dood te schieten. Ze deden dat echter pas toen het beest weer vlak bij ons was en waarschijnlijk is een van de kogels die voor de hond bedoeld waren, bij Frans terecht gekomen.

Ondanks de tweede gewonde die we nu hadden, moesten we toch verder. Het was inmiddels 7 uur geworden. Er was nu een beschieting begonnen uit Hoogerheide of Ossendrecht. De granaten sloegen links en rechts van ons in en we moesten langs nog rokende granaattrechters lopen.

We durfden niet meer verder. Om ons te beveiligen maakten we van erwtenstro, dat daar op ruiters stond te drogen, een soort vesting en daar gingen we gezamenlijk in liggen.

Van alle richtingen werd nu geschoten: granaatontploffingen, mitrailleurgeratel en geweervuur losten elkaar af.

Soms zagen we Duitsers lopen en hoorde we bevelen roepen.

Mevrouw Suykerbuijk kreeg in onze slecht afgeschermd ring een granaatscherf in haar zij. De wond bloedde hevig en we hadden niets om haar te verbinden dan een hemd dat een van ons in een koffertje had zitten. We scheurden daar wat windsels van en probeerden zo het bloeden te stoppen.

De beschietingen bleven maar voortduren en het mag een wonder heten dat niemand van ons daar dodelijk getroffen werd.

Op de lange duur vatten we weer de moed op om verder te gaan.

We maakten van een stok met een witte onderbroek daaraan een vlag om zo aan te tonen dat we burgers waren.

Het was een tocht door de hel.

Om de tien meter moesten we plat op de grond gaan liggen, terwijl het zand, opgegooid door inslaande mortieren, op ons neerviel.

Eindelijk waren we door de boomgaard, we moesten nu nog een aardappelveld over en zo bereikten we de dijk met daarachter de boerderij van Wolfert.

De mensen op de boerderij keken raar op van onze komst. Ze hadden het oorlogsgeweld in de aangrenzende polder de gehele dag gehoord en konden niet geloven dat wij daar doorgekomen waren.

Eventuele huisvesting bij Wolfert leek ons echter nog niet veilig.

De veiligste plek van het huis, de kelder, was onder water gelopen en daarom gingen we met tweeën, met onze witte vlag,

onder langs de dijk naar de boerderij van de Wed. Lakwijk op de Boompjesdijk. Het was daar veel veiliger en rustiger en we kregen van Mevr. Lakwijk toestemming om heel de familie op te halen en bij haar onze intrek te nemen.

Ongeveer 5 uur in de middag kwamen we daar aan. De afstand van ons huis naar dat punt in de polder is ongeveer 5 kilometer: we hadden die afstand afgelegd in vijftien uur!

Dezelfde avond nog nam een Canadese patrouille wagen Jac Suykerbuijk en Frans mee om hen naar een ziekenhuis te brengen. Mevr. Suykerbuijk werd de volgende dag opgehaald.

Overdag was het meestal rustig op de Boompjesdijk maar 's nachts, terwijl we met z'n allen in de kelder sliepen, hoorden we de Canadese tanks voorbij rijden, op weg naar de Kreekrakdam. Na een paar dagen waren de Canadezen al zo ver gevorderd dat bij de Wed. Lakwijk een verzamelplaats voor tanks werd ingericht.

De ouders van P. Suykerbuijk waren beiden afgevoerd naar een ziekenhuis en ik vond het niet meer verantwoord om met hun kinderen tussen de tanks te blijven zitten.

Op **maandag 16 oktober** vertrokken we naar Zandvliet waar we opgevangen werden op een school. Na enig zoeken werden we gastvrij opgenomen bij Irma en Stan Brands. Hun goede zorgen zullen we nooit vergeten.

In Zandvliet ontmoetten we na een paar dagen Cor Havermans, die als C.D.-man met een auto reed. Hij nam mij (Piet Suykerbuijk)

mee naar Antwerpen om daar uit te vinden in welk ziekenhuis onze ouders verpleegd zouden worden.

Na lang zoeken vonden we in het Elizabeth-ziekenhuis mijn moeder terug. Even later bleek ook mijn vader in hetzelfde ziekenhuis te liggen. Zij waren daar al bijna twee weken zonder dat ze iets van elkaar gehoord hadden.

2 Brencarrier getroffen door een pantservuist

Verslag van de belevenissen van de heren P. Soffers en L. Soffers, wonende aan de Antwerpsestraatweg ter hoogte van de Vinkenberg, toen respectievelijk 38 en 36 jaar oud. We schrijven, dinsdag 5 september 1944, de bekende Dolle Dinsdag.

De strijd aan de Vinkenberg te Hoogerheide

Het was in die dagen een rage op alles wat Duits of van Duitsers afkomstig was. De oorlogsbuit werd binnengehaald. Vooral het vliegveld was het doelwit van menige strooptocht. Vlees, drank, bedden en dekens tot complete bankstellen toe werden uit barakken en bunkers weggesleept. Verschillende mensen waren door het dolle heen, want veel van deze goederen konden ze helemaal niet, of slechts in beperkte mate gebruiken. Laat staan dat ze plaats hadden om het te verbergen. Daarom werd veel verstopt in de bossen rondom de Vinkenberg.

De groepjes Duitsers, want van geregelde troepen was niet meer te spreken, trokken wanordelijk terug. Ze hadden nog één wens, zo spoedig moge! ijk naar de Heimat, naar huis.

L. Soffers, die met vele andere mannen van het toenmalige gemeentebestuur opdracht had gekregen om spijkers te rapen op de Antwerpsestraatweg, vertelde, dat deze Duitsers de oorlog moe waren. Meerdere keren doken deze totaal uitgeputte manschappen als muizen in de berm of sloot langs de weg, wanneer de spijkerzoekende mannen van Hoogerheide in hun buurt kwamen. De witte band om hun arm schrikte waarschijnlijk

deze Duitsers zo af, omdat zij bang waren weer ingelijfd te worden bij de geregelde troepen.

Deze Duitse vlucht duurde niet lang, want enkele dagen later verscheen er aan de Vinkenberg een afdeling van de Duitse Feldgendarmeerie. Mannen met ijzeren platen voor hun borst en goed bewapend. De terugtrekkende soldaten werden aangehouden en verzameld achter de Vinkenberg. Binnen de kortste tijd hadden ze daar weer zo'n paar honderd man bij elkaar en verdwenen richting Bergen op Zoom.

Intussen wordt er gewacht op de Engelsen. Maar ter land kwamen zij nog niet, wel lieten zij zich voortdurend zien in de lucht. Met hun slanke Spitfires en snelle Typhoons bestookten ze regelmatig de vijandelijke convoaien, die in en naar Zeeland gingen. Dikwijls met veel sukses.

*Inmiddels zitten we met ons verhaal in de periode **5 tot 15 oktober 1944**.*

Piet Soffers was met vrouw en kinderen in zijn kelder gevlucht, dit was reeds **op zaterdag 7 oktober**. Ze hadden zich alleen in de zondagse kleren gestoken, want je wist nooit!!!

Plotseling wordt er die nacht op de deur gebonsd, dat weldra overging in schoppen en trappen. De deur bezweek en een Duitser vluchtte binnen gevolgd door een paar Canadezen.

Ondanks het "Amice"-geroep van de Duitser klonk er een salvo uit een stengun en de vijand was niet meer. Bloedsporen op de tegels in de gang waren achteraf getuigen van wat zich hier had voorgedaan.

Intussen waren er buurtbewoners in de kelder bijgekomen. Duits geschut werd aangevoerd en zelfs Duitse tanks rolden over de Antwerpsestraatweg richting Hoogerheide.

Ook de heer L. Soffers zat met zijn gezin in de kelder van zijn woning. Ook Duitsers zaten er bij. Ze stikten bovendien nog van het ongedierte ook. Zijn huis werd als aflossingsplaats gebruikt, want regelmatig kwamen er nieuwe soldaten en andere vertrokken weer.

Degenen, die aankwamen zaten van top tot teen onder de modder en stonken vaak naar de jenever. Hun bezwete gezichten zagen er grimmig uit. Vermoedelijk kwamen zij uit de polders rond de schorren van de Schelde.

Zo was er ook een Fin bij, die als vrijwilliger diende bij de SS. Deze reus van een vent had een mes met een gebogen lemmet, een groot krom mes. Op een gegeven ogenblik pakte hij Louis vast, toont hem dat mes, en doet al sluipend voor, hoe hij met dat mes een Tommie zal onthoofden.

Aanvankelijk dacht Louis dat dit maar bluff was, maar wat bleek enige dagen later: Buiten op een weipaaltje stond inderdaad een hoofd van een Canadees met helm en al op. "Hoewel het nu 30 jaar later is, is dit niet te geloven, maar voor de waarheid van dit verhaal ga ik door het vuur".

Met deze zin stakte even het verdere verhaal.

Toen werd het thuis toch wel een beetje te benauwd. Dus besloot men naar de ovens van Steenfabriek "De Vijver" te gaan. Op bevel van de Duitsers verliet Louis met vrouw en kinderen zijn

eigen kelder en ook zijn schuilkelder in de tuin was voor hem verboden terrein. Zijn dochter griste in alle haast nog een pan met bloedworst mee, die klaar stond om opgegeten te worden. Bij de ovens van de steenfabriek lag het paard, dat jarenlang in de route had gelopen, dood, getroffen door een granaatsplinter. In de haast werd het alsnog geslacht en het vlees was bestemd voor de vluchtelingen in de oven. De meesten van hen kwamen van het Zandfort.

De gezinnen Soffers bleven er niet lang, zij vonden de toestand ook daar te kritiek.

De heer P. Soffers vluchtte met een handkar en een kinderwagen via de Steenstraat naar de boerderij van Jantje Jansen, onder aan de Rijzende weg. Ze werden daar in de kelder als medeburger goed ontvangen.

Er was melk, brood, eieren en ook aan levensmiddelen ontbrak het nog niet. Ook andere gezinnen, o.a. de Fam. Kostermans, vestigden zich aldaar in de kelder.

Soms kwamen er Duitsers op bezoek en dat prikkelde en ergerde de kelderbewoners, zo zelfs dat er niet altijd lieve woorden met hen werden gewisseld.

Het gedonder van de granaten was reeds enige dagen aan de gang en hield maar niet op. Op zekere dag wordt ook hun schuilplaats getroffen. Stof en kruitdamp bezoedelde de toch al bedompte atmosfeer in de kelder en er was nu geen houden meer aan. Met behulp van zaag, schop en hamer, die Piet altijd in zijn buurt had, werd het kelderraam geforceerd en de vlucht kon opnieuw beginnen. Dat was **woensdag 11 oktober**.

Terug ging het in de richting van de Vinkenberg. Ondertussen waren de Duitsers bezig met het leggen van mijnen. Thuis konden ze niet meer komen en men vluchtte in de kelders van de Fam. Speek en Van Tilburg aan de Steenstraat. Ook zijn broer Louis bevond zich daar.

De kelder had een houten zolder. Er bovenop lagen wat matrassen, in de hoop dat deze de granaatsplinters en kogels zouden tegenhouden. De plaats waar we ons nu (*tijdens het relaas*) bevinden was ongeveer een 100 meter van hun woningen verwijderd.

Ondanks het geraas en getier van granaten en mortieren ging mevrouw Soffers - Plompen, die toen zwanger was, naar huis om eten te halen. Daarvoor knoopte ze op zekere dag een wit gehaakte spreid tesamen en thuis aangekomen laadde ze deze zak vol met broden, die voor de Duitsers bestemd waren, en in groten getale bij hun op de stoep achter het huis lagen. Sluipend met de broodzak slepend achter haar aan, langs drie schietende Duitse tanks, bereikte zij heelhuids de kelder.

Het aantal vluchtelingen was in deze kelder reeds opgelopen tot plus minus 25 man.

Onder de woning van Louis hadden de Duitsers intussen twee tunnels gegraven. Langs achter werd de munitie aangevoerd en langs voren werd er uit alle macht geschoten in de richting Hoogerheide, dat toen voor een gedeelte reeds in handen was van de Canadezen.

Op zekere dag ging mevr. Soffers weer naar huis terwijl het schieten in alle hevigheid gaande was. Ze had nu geen last van de

vijanden, want de sloebers zaten dan zo diep mogelijk weggedoken in hun schuilplaatsen.

Thuisgekomen begon ze op een onvoorstelbare manier uit te pakken tegen de bezetters, want op de plaats waar ze haar gouden armband had verborgen sloeg ze haar handen op een lege plaats. Dat hadden die moffen gedaan, haar goud gestolen. Enfin, de Duitsers hadden niet veel te wisselen en waarachtig ze haalden hun portemonnaie voor de dag en schudden de inhoud ervan in haar handen.

Ze beweerden bij hoog en bij laag, dat zo een laaghartige streek niet door soldaten van het elite korps, die zich Hermann Goering troepen noemde, werd uitgehaald.

Op zekere dag kwamen er drie kinderen, genaamd van Oevelen, aan bij van Tilburg. Ze waren op zoek naar hun oom Piet Soffers. Van thuis op de Huybergseweg waren ze naar betere oorden gestuurd, maar al spoedig merkten ze, dat ze van de regen in de drop gekomen waren.

Vandaar dat ze al spoedig over het land, via het Zandfort, de terugweg gingen. Op het Zandfort vielen ze in handen van de Canadezen, en waren bevrijd.

Alles wat nog enigszins rijdbaar was, was in handen van de vijand. Met karren en kruiwagens reed men af en aan, dan weer met gewonden, maar meestal waren het doden, die naar het massagraf werden gebracht aan de Lange Steen.

In een van deze dagen kregen ze bezoek van een Duits officier in gezelschap van een niet onaantrekkelijk uitziend meisje. Zij droeg een armband van het Roode Kruis. Ze verzochten ons te vluchten

naar Bergen op Zoom, maar daar voelden we niets voor. Bovendien we vertrouwden het zaakje niet. We zouden immers zo bevrijd worden.

Het was vermoedelijk **vrijdag 13 oktober 1944**.

Tegen het vallen van de avond staan Louis en van Tilburg sr. buiten een luchtje te scheppen. Opeens zien ze vanuit de polder een rookgordijn naderen, dat met iedere ontploffing van een granaat, steeds dichterbij komt in hun richting. Als hazen de kelder in en meteen een voltrefter, boven op hun kelder. Gekerm en geschrei. Met het laatste stompje kaars, wordt de schade opgenomen. Vier gewonden, waaronder een dochter van Louis, Louis zelf en een zoon van Van Tilburg. Het meisje en de jongen waren vrij ernstig gewond aan hun ledematen. Louis bloedde uit zijn hoofd. Na alle ellende, die ze reeds hadden doorstaan, nu ook dit nog.

Op **Zondag 15 oktober**, weer bezoek van een Duitser vergezeld van een vrouwelijk lid van het Roode Kruis. Er volgde een bevel tot ontruiming van de kelder en te vluchten naar Bergen op Zoom. Nu was het menens. We moesten vertrekken.

Van Tilburg jr., die gewond was, ging mee met het Roode Kruis. Louis ging zijn vader, die een eind verderop woonde in de buurt van de Steenfabriek, waarschuwen. Zijn vader wilde evenwel ook hebben dat zijn zoon Adrianus mee ging naar Bergen op Zoom. Maar deze broer van Louis verbleef in de kelder van P. van Dijk, in de nabijheid van het Hooghuis. Dat was geen peuleschil. Louis raapte alle moed bij elkaar en begon de tocht door de lange Steenstraat richting Woensdrecht. Hij werd dikwijls

staande gehouden door de Duitsers, maar na zijn verhaal mocht hij toch verder gaan.

Ter hoogte van het huis van K. Moerkens floten de kogels om zijn oren en was hij gedwongen in genoemd huis te vluchten. Terwijl het buiten spetterde, stond Kees zich in alle rust te scheren voor het open raam. "Mijn baard moet er toch af", zei Kees terwijl Louis al lang beneden zat.

Louis bereikte inderdaad zijn broer, maar moest toen ook weer terug. Hij zag dat er flink huisgehouden was. Talloze Duitsers waren op sterven na dood of hadden inmiddels de geest gegeven. Toch werd hij door een van hen nog beschoten en het scheelde maar een haar of ook hij was naar het rijk der hemelen gegaan. Even later werd diezelfde Duitser in een kruiwagen afgevoerd.

Voordat Louis naar Bergen op Zoom vertrok, miste hij bij het laden van de handkar het H. Hartbeeld. En dat moest mee. Dus naar huis en daar ontmoette hij de reeds eerder beschreven Fin. Hij moest in de voorkamer zijn, want daar stond dat beeld. Hij stapte er binnen en tot zijn grote verbazing trof hij daar vier Canadezen aan, zittend of liggend op de vloer, onder bewaking van die koppensneller.

De Fin maakte nogal wat bezwaren toen Louis het beeld, hoe gehavend het reeds was, uit de hoek van de kamer wilde halen. Intussen staarden 4 paar Canadese ogen hem smekend aan om er toch in Gods naam iets aan te doen. Ze konden het niet zeggen, maar in hun angstige blikken las ik hun bede om die vent een dusdanige opdoffer te geven, dat zij van die gelegenheid gebruik konden maken, het verder op te knappen. Maar ik loerde

steeds maar weer in de loop van het Duitse automatische pistool en ik stond volkomen machteloos.

Uiteindelijk ben ik met lood in mijn schoenen en een gevoel als van een geslagen hond, met het H. Hartbeeld onder mijn arm, terug gegaan naar de handkar, die inmiddels gereed stond voor vertrek.

De heer P. Soffers was met zijn gezin en enige buurtbewoners reeds donderdag of vrijdag naar Bergen op Zoom vertrokken. Onder de vluchtelingen was ook een oude mevrouw van om en nabij de 80 jaar, die niet meer kon lopen. Behoedzaam was zij in een kruiwagen getild om zo de tocht aan te vangen.

In Bergen op Zoom werden ze door vrienden en bekenden hartelijk ontvangen, maar hier durfden ze niet te blijven. Ze waren immers nog maar net uit de Hel van Woensdrecht ontsnapt en in de stad vertrouwden ze het niet. Vandaar dat ze verder door gingen richting Halsteren.

Via het Roode Kruis werden ze ondergebracht in een huis op de Halsterseweg. Maar van rustig slapen, waar ze allen zo naar verlangden kwam ook de eerste nacht niets. Want een vliegende bom, een V1, viel dezelfde nacht in de omgeving en verbrijzelde vele ruiten. De angst en de schrik had bij hen de achtervolging ingezet.

Eindelijk, na zoveel bange dagen, vernam Piet het grote nieuws van de bevrijding en wel van een postbode uit Halsteren. Waarschijnlijk waren ze toen nog niet bevrijd, maar hadden de Duitsers Halsteren reeds verlaten.

Toen terug naar Hoogerheide. Onderweg hoorde hij evenwel nog eenmaal een flinke klap. Dat was de Zoombrug, die werd opgeblazen¹).

In Hoogerheide aangekomen trof hij zijn huis in een erbarmelijke staat aan, maar er was nog iets van te maken.

Na eerst enige dagen gehuisvest te zijn op Calfven kon hij zich reeds spoedig vestigen op het oude en vertrouwde honk aan de Vlnkenberg. Nog wel met allerlei noodvoorzieningen, maar ze waren er gelukkig mee.

De vlucht van Louis ging ook niet over rozen. Met de reeds beschreven handkar werd de bizarre tocht aangevangen. Een weg of straat was het niet meer te noemen. De ene bomkrater volgde op de andere, zodat het meer leek op een maanlandschap, dan wat ooit de Antwerpsestraatweg was geweest. Opmerkelijk was dat er tijdens deze tocht niet werd geschoten, noch van Duitse, noch van Canadese zijde.

Aangekomen met zijn karavaan op de Halsterseweg, ter hoogte van het zusterklooster²), werd hij in een café gebracht. Volledig verbouwereerd aanschouwde hij daar de mannen, die in hemdsmouwen stonden te biljarten. Het was toch immers zondag³). Louis wist niet meer hoe hij het had, droomde hij nu of was het werkelijkheid. Hij werd met zijn gezin naar een ander adres verwezen, maar ook hier had men geen plaats.

¹ De bruggen over de Zoom werden op 27 oktober in de ochtend vernield,

² Carmelitessenklooster; er tegenover stond café de Koperen Doos.

³ Zondag was op 22 of 29 oktober 1944.

Dus verder naar Halsteren. Bij de secretaris van de gemeente konden ze overnachten. De volgende dag kregen ze een ander onderdak in de buurt van de buizenfabriek ⁴).

Overdag was Louis vaak in de oven van de fabriek. Daar zaten naast vluchtelingen, ook een paar onderduikers die in het bezit waren van een radio. Gezamenlijk luisterde men naar de berichten van de Engelse zender "Radio Oranje".

Voorts moest hij ook zorgen dat zijn gezin iets te eten had. Onder toezien oog van de Duitsers werden er rantsoenen uitgedeeld, waarbij voorop gesteld werd dat eerst het beste naar het leger ging.

Intussen deden de inwoners van Halsteren al het mogelijke om het de vluchtelingen, ook vele Thoolse evacués waren in Halsteren, zo aangenaam mogelijk te maken. Zowel broer Piet als Louis zijn er uitermate tevreden over.

Na enige lange dagen en nachten was het eindelijk zover dat Halsteren niemanandsland was geworden.

Nu lag de poort naar de vrijheid open. Louis twijfelde dan ook niet langer en vertrok met zijn gezin naar Hoogerheide.

Onderweg ontmoetten ze de eerste Canadezen in met bloemen versierde voertuigen. Ze waren bevrijd en de Engelse sigaretten smaakten voortreffelijk, behalve dan de eerste. Toen verder naar huis maar er was geen huis meer. Het was veranderd in een grote puinhoop. Een bomkrater in zijn tuin was de enige stille getuige hoe de verwoesting was ontstaan.

⁴ Van Leeuwen Buizen stond aan rechterzijde van de Dorpsstraat, direct achter boerderij 't Lindeke.

Bij de familie Cleiren op de Antwerpsestraatweg mochten ze hun intrek nemen. Daar kwam ook de verwachte baby ter wereld. Veel Canadezen die daar in de buurt lagen kwamen de baby bewonderen, en ze kwamen niet met lege handen. Chocolade en veel stukken zeep werden voor moeder en dochter meegebracht. Ook het toenmalige R.K. huis op de Huybergseweg diende nog geruime tijd als vervangende woonruimte vooraleer aan de wederopbouw van hun eigen woning kon worden begonnen.

De barre en meest droevige ellende was voorbij. We hadden het, God zij dank, allen overleefd.

Rode Kruiscolonne in de Raadhuisstraat
--

Het nu volgende verhaal werd opgetekend te huize van J. Bakx te Hoogerheide. De heer Bakx was toen 24 jaar en ongehuwd.

Situatie in de Onderstal

In de periode 5 september 1944 tot aan het grote gevecht, heb ik niet zoveel meegemaakt. Iets kan ik er wel van vertellen, overigens geen schokkende gebeurtenissen.

Op zekere dag komt er bij ons een kennis het erf op gerend. Buiten adem stormt hij binnen en stamelt: "Vluchten, Sjef, vluchten. Alle mannen worden door de Wehrmacht gevorderd om te gaan werken aan de tankval".

In duizend haasten worden een paar flinke sneden brood meegenomen en wij weg. We renden over de straat naar de aspergevelden aan de overkant. In loopas ging het door de dik bedauwde, dorre aspergetakken in de richting van het Koepeltje. Door een Dultser, die ons had zien lopen werden we beschoten. Ik holde maar door en werd van al dat natte gedoe weldra door en door nat. Rillend van de kou verschool ik me tussen de doorns in de buurt van het Koepeltje.

Intussen had dhr. L. van Opdorp, op het postkantoor gehoord van een paar Duitse officieren, dat de omgeving uitgekamd zou worden i.v.m. de aanwezigheid van partisanen, die zich schuil zouden houden in het kreupelhout van het Koepeltje.

Van Opdorp wist wel beter en dacht: als dat door moet gaan vallen er slachtoffers. De postmeester nam de brutaliteit en trad op de officieren toe. Hij bood zich aan om als gijzelaar mee te

gaan zoeken, onder voorwaarde dat er niet geschoten zou worden. De Duitser antwoordde: "En als wij beschoten worden?" "Dan mag je mij terechtstellen", was het antwoord van de postmeester, "maar dan wens ik ook dat degenen, die we vinden geen haar wordt gekrenkt". Kennelijk waren ze overbluft en ze gingen er mee akkoord.

Opeens hoorde ik voetstappen naderen, ik dook verder tussen het struikgewas en wachtte af. Even later werd ik ontdekt door een paar gewapende Duitsers. Van Opdorp kwam naar voren en stelde zich naast mij. Ik kreeg het bevel om mee te gaan en verder gebeurde er niets. Thuis gunden ze me zelfs nog de tijd om een droge broek aan te trekken en toen werd ik ingezet bij het graafwerk aan de Putseweg.

Mijn vader was ook gevlucht en was in de proppenkist bij de veldwachter gekropen. Ze hadden hem niet ontdekt.

(Enige weken later)

In verband met het oprukken der Canadezen, hadden verschillende Duitse soldaten opdracht gekregen om bepaalde wegen en bruggen vóór de aftocht op te blazen. Zo ook de geasfalteerde weg door de Onderstal.

Op de helling van genoemde weg, onder Hoogerheide waren reeds 2 gaten gegraven en ernaast stonden redelijk zware bommen.

Op zekere dag kwam ik te voet van Woensdrecht op huis aan. In de verte naderde een driewielige bakfiets. In de bak zat een vrouw. Er zat nogal wat vaart in dat ding, want het ging bergaf. De jonge bestuurder deed alle mogelijke moeite om het voertuig

in bedwang te houden. Remmen kon hij niet, want het was een "doortrap"⁵). En jawel hoor, het gevaarte begon te slingeren, links, rechts, links Voor alle veiligheid was ik maar over het slootje gaan staan, vlak bij de plaats waar een bom op de weg stond. Voor de bestuurder werd de situatie steeds nijpender, want die bom, hé, die bom. En dat monster kwam steeds maar dichterbij.

Het was alsof er aantrekkingskracht vanuit ging. De passagiere scharrelde nog wat naar achteren in die bak en toen gebeurde het! Met een daverende klap ging het spel tegen die bom aan. De vrouw vloog over het monster het gat in en de bestuurder tuimelde rechts van de weg de sloot in. Behalve dan de schrik en verder nog wat builen en schrammen mankeerden ze verder niets. Alleen de bakfiets was flink gehavend.

De tijd verstreek en we wachtten op onze bevrijders. Intussen bleven die bommen maar staan en ook de bewakende Duitse soldaten bleven op hun post.

Daar mijn ouderlijke woning zowat gelegen was tussen die twee bommen in, begrepen we maar al te goed, dat er bij een eventuele ontploffing van ons huis niet veel zou overblijven.

Inmiddels waren de Canadezen al ver in onze richting gevorderd. Ik pakte de schop en ging naar de overkant van de weg om de ontstekingsdraden onklaar te maken. Maar die vlieger ging niet op, want de wachtpost bij ons op het erf, had het spelletje door

⁵ Een dergelijke bakfiets werd afgeremd door op de 'stijgende' trapper tegen te trappen. Op de steile weg van de Onderstal is dat beslist onvoldoende om de snelheid te beheersen.

en ik werd teruggehaald. Maar het werd steeds spannender, het rommelen van het geschut dat we reeds een paar dagen hadden gehoord werd steeds duidelijker. Ook de Duitsers werden steeds zunuwachtiger.

Dikwijls hadden we ze voorgesteld om de bommen met rust te laten en gewoon bij ons te wachten op de Canadezen. We hadden beloofd dat het ze aan niets zou ontbreken. Ons inziens, konden de bommen tenslotte toch de opmars der Canadezen niet stuiten.

Op **zondag 8 oktober** was het zo ver. De bevrijders moesten reeds in de buurt van de R.K.-kerk zijn. Met van Opdorp gingen we eens een praatje maken met de Duitsers en warempel ze maakten hun geweren onklaar, en gingen mee om zich over te geven. Van Opdorp ging voorop, toen volgden de 3 soldaten en ik sloot de rij met de geweren over mijn schouder.

Boven aan de Ondersta! gingen we linksaf. We waren al in de buurt van het gemeentehuis en nog geen Canadezen. "Waar zouden ze toch zitten", vroeg van Opdorp. Dat was een tegenvaller, want wie wist hoever we nog moesten gaan? Wie weet, zouden we nog niet in de Duitse Klauwen vallen!

Bij slagerij Dingemans zagen we de Canadezen. Een vuurmond van een mitrailleur werd op ons gericht. De Duitsers knepen hem als een oude dief.

Een Canadees riep dat we onze handen omhoog moesten steken. De Duitsers volgden dat bevel op en we gingen verder. De achterste Duitser was bang dat ze hem zouden doodschieten. Daarom sprak ik ermee en stelde hem' wat gerust. Kennelijk hadden dit de bevrijders niet graag, want bij de overdracht van onze gevangenen, keken ze mij maar vuil aan.

Diezelfde zondag, 8 oktober, sloeg het oorlogsgeweld bij ons in al zijn hevigheid toe.

Met onze familie vertoefden we buiten in de schuilkelder. Vanwege plaatsgebrek hadden we er helaas geen haakse ingang aan kunnen maken. Door de vele Duitse granaten, die er in de omgeving vielen, voelden we er ons niet meer veilig.

Nu stond er op het erf ook een grote stromijt. Daar moesten we in. Het losse stro zou immers de scherven en de kogels doen smoren. We trokken er dan ook wat bossen stro uit en in de ontstane holte zouden we veilig zijn.

Toen we er bijna met z'n allen in zaten, spatte er een granaat uit elkaar vlak bij de stromijt. Hoewel ik nog buiten stond en mijn zuster Hilda al in de schuilplaats was, werd zij door een granaatscherf in haar hoofd getroffen. De situatie was ernstig en ijlings dacht ik: "Hier moet een geestelijke bij komen".

Op mijn klompen en slechts in mijn trui, rende ik naar de pastorie. Tot in het portaal stond alles vol met Canadezen. Ik mocht niet binnen. Ik probeerde hen aan het verstand te brengen dat mijn zuster ernstig gewond was, maar het hielp allemaal niets. Totdat ik het woord "Priester" zei, toen kalmeerden ze wat.

Toch had dit incident nogal een beetje beroering gewekt, daar in het portaal van de pastorie. Zo zelfs dat de heer F. van de Bogaert die aan de overkant woonde, naar buiten was gekomen. (Hij werd later ook dodelijk getroffen) Hij riep: "Sjef, de kapelaans zitten in het huis van de fam. Koekhoven". Dat huis stond in de onmiddellijke nabijheid, dus ik daar naar toe.

Aan het kelderraam riep ik: "Kapelaan, kapelaan!"

Kapelaan Cosijn, die mijn stem herkende riep: "Ja Seppe, wat is er?" In het kort vertelde ik wat er gebeurd was. Daar kap. Cosijn

astmatisch was en bovendien ook nog moeilijk ter been, kon hij niet mee, maar zijn jongere collega, kap. Smits, was direct bereid en ging met me mee. Zonder aarzelen holden we naar ons huis. Na de geestelijke verzorging, zo goed en zo kwaad als dat onder die omstandigheden nog mogelijk was, te hebben verricht, vroeg ik: "Kapelaan, kan doktershulp hier nog redding brengen?" "Als je durft, Sjef, ga naar dokter Van de Kar".

Weer stormde ik het erf af, als een dwaas rende ik door de Raadhuisstraat en bereikte het huis van de dokter. Met een of ander voorwerp bonsde ik op de deur en even later deed de dokter zelf open.

Meteen stak ik van wal. "Dokter kom a.u.b. snel, want mijn zuster Hilda is zwaar gewond". "Ja maar vriend, dat kan niet, want ik moet op mijn post blijven voor mogelijk nog meer van dergelijke gevallen".

Ik werd stapelgek. "Dokter mag ik ze dan hier brengen?" "Dat altijd" zei de dokter en weg was ik.

Op de viersprong; Nieuweweg, Raadhuisstraat, Duinstraat, Antwerpsestraatweg hadden ze al behoorlijk huisgehouden. Midden op het kruispunt lagen 3 doden, Canadezen. Ook een zwaar gewonde lag er bij.

Bij het gemeentehuis trof ik de veldwachter, P. Aarden. Ik vroeg of hij iets had waarmee ik mijn gewonde zuster zou kunnen vervoeren, een brancard of zoiets? Ja, dat was er. Ik pakte dat ding onder mijn arm en rende verder. Een Canadese hospitaal-soldaat, die dat gezien had was me gevolgd.

Thuis verbond hij mijn zuster en onderzocht haar. We legden haar op de brancard en de Canadees ging als tweede drager mee.

Aangekomen op de hoek van de Onderstal en Raadhuisstraat bood mevr. Marcus zich aan om de helpende hand te bieden. Ze liep mee en hield tijdens het transport het meisje in het oog. We waren zowat halverwege de Raadhuisstraat toen het gedonder weer in alle hevigheid losbarstte. Meteen zette de Canadees de brancard neer en vluchtte achter een gevel. Daar stonden we. Ik was totaal buiten zinnen en begon die man uit te schelden, vreselijk. Dat pakte die soldaat wel zo hevig, dat hij ogenblikkelijk de brancard weer opvatte en toen ging het recht toe rechtaan naar de dokter.

Mijn gewonde zuster mocht bij de dokter blijven. Bij mijn vertrek vroeg Van de Kar, of ik die avond nog terug wilde komen, want de situatie was zo ernstig, dat zij de volgende morgen waarschijnlijk niet meer zou halen (9 oktober 1944).

's Avonds, zo tussen licht en donker, met wat brood in mijn tas en een fles melk, ben ik teruggegaan. In de Raadhuisstraat, ter hoogte van de Nieuweweg, werd ik tegen gehouden door de Canadezen. Het kanon, dat ter plaatse stond opgesteld, moest eerst afgevuurd worden. Na dit schot werd ik los gelaten en ging er vandoor.

Ik was bijna voor het adres van de dokter, toen er vanachter een dikke eikeboom, een Duits bevel klonk om die kant uit te komen. Zo niet, dan werd ik dood geschoten. Ik vermande me en ging. De Duitser nam me mee naar de huizen in de buurt van het pakhuis van de NCB. Bij de ondervraging, die volgde kreeg ik een geduchte klap in mijn gezicht en toen ik die wilde vergelden, sprong er gelukkig een andere soldaat tussen.

Het slot van het liedje was, dat ik niet naar de dokter mocht, maar dat ik bij hen moest blijven. Ik mocht niets zeggen en niets doen. Zelfs toen ik met een schop een soort schuttersputje voor mijn eigen veiligheid wilde maken, werd me dat verboden. Daar stond Sjef, moederziel alleen temidden van de vijand.

Opeens hevig mitrailleurvuur. Alles viel plat ter aarde.

Een grote stevige Duitser komt bij ons gelopen. Bevend als een rietje smeekte de man om bij ons te mogen blijven. Maar er siste een kort bevel en de doodongelukkige kerel moest terug achter zijn moordwapen. Intussen had ik al wat meegemaakt, maar deze handelwijze vond ik hard en onmenselijk. Toen ik dit liet blijken, siste de overste tussen zijn tanden: "Krieg ist Krieg".

Ik vroeg om een sigaret en warempel, die kreeg ik. Ook de andere soldaten mochten er een opsteken. Achter een betonnen regenbak kringelde de rook naar boven.

Voor een van de huizen, waar we ons achter schuilhielden, stond een Duitse Tigertank opgesteld. Opeens een geweldige explosie. Horen en zien verging. De tank was geraakt en stond in brand. Een doordringende schroeilucht prikkelde onze reukorganen. Strompelend en steunend wisten enkele Duitsers zich zelf uit die vuurzee te redden.

Nu werd me gelast dhr. Chiel Verbeek uit zijn huis te trommelen. Maar dat schikte me niet en toen ik wat aarzelde, begonnen ze met hun pionierschopjes de voordeur te bewerken. Zeer verbolgen kwam de bewoner de deur open doen. Chiel keek mij aan alsof hij zeggen wilde: "Sjef, ook jij!" Ik wist me geen houding te geven, liever had ik in de grond willen kruipen, dan daar als een schijnbare verrader te moeten staan. Zeggen mocht ik niets, wezenloos staarde ik naar Chiel.

Met een Duitser, die de radioverbinding met de legerleiding in stand moest houden, kroop ik in de kelder, waar ook de familie Verbeek al in was gevlucht. De radio-telegrafist zette zijn apparaat aan en vroeg of ze mochten terugtrekken.

Het antwoord liet even wel nog een minuut of tien op zich wachten en intussen hoorden we in de kelder het gekreun en gekerm van de gewonde soldaten.

Ik kreeg het te kwaad en zei opeens: "Als er niemand gaat helpen, dan ga ik". Dat verstond mijn bewaker en toen was het ijs gebroken. Ik werd weer vertrouwd door die Duitser.

Het bevel om terug te trekken was inmiddels ontvangen en mijn belagers gingen er vandoor. Ik mocht in de kelder blijven. Mijn hartslag hervatte haar normaal ritme en ik vertelde mijn verhaal aan Chiel en de andere kelderbewoners, toen was ook bij deze mensen de achterdocht verdwenen. Ik kreeg eten en werd er heel goed behandeld.

Die nacht brandde er ook een huis af, dat dicht bij het huis van Chiel stond. Door het kelderraam zagen we de vlammen oplaaien tot hoog in de lucht en een vonkenregen verspreidde zich over de omgeving. Allen waren we angstig, alleen Chiel toonde de meeste moed. Keer op keer kroop hij uit zijn kelder om te kijken of er misschien bij hem ook brand was. Maar gelukkig bleven we daarvoor gespaard.

De volgende morgen, bij het krieken van de dag, keek ik door het kelderraam en zag de familie Hoeks met zijn kinderen richting Hoogerheide vluchten. Dit was voor mij een goede kans om mee

terug te gaan naar dokter Van de Kar. Toen ik daar aankwam vernam ik van de dokter dat mijn zuster was overleden.

Terneergeslagen ben ik naar huis gegaan.

Nog diezelfde dag hebben we met de overige familieleden wat kleren bij elkaar gepakt en zijn we vertrokken naar Putte. Tot aan het Jagersrust lag de Putseweg onder Duits granaatvuur. Steeds weer moesten we dekking zoeken in de slootjes langs de weg. Uiteindelijk zijn we in Putte gearriveerd.

Een paar dagen later was ik in Ossendrecht en ontmoette daar toevallig de Canadese hospitaal-soldaat. In verlegenheid heb ik hem de hand geschud als dank voor zijn spontane hulp bij het vervoer van mijn gewonde zuster.

Met mijn broer zou ik op zekere dag proberen in Hoogerheide te komen om mijn overleden zuster te begraven. We kwamen in Hoogerheide, maar vanwege het hevige granaatvuur der Duitsers, moesten we onverrichterzake terug.

In Ossendrecht vernamen we toen dat mijn zuster reeds opgebaard lag in de garage van Bolders. Ik werd verzocht om mee te gaan ter identificatie. Spoedig daarna is ze toen begraven op het kerkhof te Ossendrecht.

"Helaas geen happy end, ook geen helden-verhaal, alles wat ik gedaan heb was bittere noodzaak en in het belang van de familie".

Met deze woorden eindigde Sjef zijn verhaal.

3De oude toren in Woensdrecht (het kerkship werd in 1905 gesloopt)

De belevenissen van Mevr. Groffen-van Oers, die in september 1944 31 jaar oud was. Zij was gehuwd en had twee kinderen in de leeftijd van 7½ en 1½ jaar.

Vlucht door de Oosterschelde

We schrijven september 1944.

De grote terugtocht van het Duitse leger is in volle gang. Zwervende soldaten, die ver van huis, als landlopers hun eigen weg zochten naar de Heimat.

Het was verloren, het spel was uit. Geen eten, geen drinken, en geen verzorging. De strenge leiding, van weleer was ook op de vlucht.

De fanatieke discipline was plots als sneeuw voor de zon verdwenen. De honger naar voedsel en vrede kwelde deze soldaten dag en nacht.

Intussen was het bericht verspreid dat Breda reeds in handen van de Engelsen was gevallen. Toen werd de chaos pas goed compleet. Van alle Duitse stellingen en opslagplaatsen hier in de buurt gingen de Duitsers er vandoor. De plundering van het vliegveld werd in gang gezet. Men vierde al feest, het leed was immers geleden, morgen zouden de Tommies immers ook hier zijn.

In Bergen op Zoom werden de mannen gevorderd om vaten en tonnen met pure alcohol te versjouwten van de Spiritus fabriek naar het station. In een lange rij rolden de vaten door de straten.

Af en toe dwaalde er eentje af en verliet plots het parcours, een zijstraat in, tot grote vreugde van de Bergenaren.

Op het station stonden Duitsers het "Und wir fahren gegen England" te brallen. Ze waren stomdronken, een laveloos stelletje bewakers, die om hun dorst te lessen, de vaten stuk schoten. Uit de dan ontstane stroom geestrijk vocht taptten ze hun veldflessen vol en degenen, die zelfs daartoe niet meer in staat waren, gingen maar met hun wijd opengesperde mond in de stroom spiritus hangen.

In Woensdrecht gingen de mannen nog wat aardappelen rooien in de polders, die weldra onder water zouden worden gezet. De dagoogst werd 's avonds naar huis gebracht.

Een dezer dagen werd ook een tankauto van de Wehrmacht, nabij wachtpost 19, in brand geschoten door Engelse jagers. De zwarte rook, die in dikke wolken opsteeg, was tot ver in de omtrek te zien.

Inmiddels zijn we gekomen in de oktoberdagen.

Op het adres waar ik woonde, Rijzende weg A 133, hadden we maar een kleine kelder, die bovendien slecht beveiligd was.

Daarom gingen we dan ook spoedig naar de buurman, J.

Cornelissen, die in de nabijheid van de molen van Jacque de Jong woonde. Die omgeving stond toen beter bekend als de "Meulenberg". Zijn kelder was niet groot, maar we vonden er toch een betere beveiliging dan thuis.

De beschikbare ruimte werd spoedig te klein, daar er ook nog andere mensen bij kwamen uit Hoogerheide. De in de kelder

aanwezige wintervoorraad aardappelen werd in zakken gedaan en de volle zakken werden langs de muur van de kelder gezet. Op die volle zakken hebben we toen gezeten. We moesten wel dikwijls gaan verzitten, want het was nogal hard en bultig. Hoewel er in beperkte mate voedsel aanwezig was, konden het de ouderen nog wel uithouden. Erger werd het voor de jongste onder ons. Die had melk en pap nodig en er was geen melk.

Mijn man besloot op een morgen naar Van Lakwijk te gaan. Die had immers nog koeien en daar zou ook nog wel melk zijn. Het was echter een heel eind lopen, want de boerderij bevond zich achter in de Dorpsstraat van Woensdrecht.

De heenreis verliep nogal vlot en aangekomen op het gewenste adres kreeg hij melk. Op zijn weg terug was het weer raak.

Bukkend met zijn kannetje melk ging hij in looppas de Rijzende weg op. In de buurt van het zusterklooster was het zo erg met het schieten, dat hij kruipend zijn weg vervolgde tot aan de voordeur van genoemd klooster.

Stomp en stotend wist hij de aandacht van de zusters te trekken die ook in de kelder zaten. Hij werd binnen gelaten en vluchtte de kelder in.

Toen hij nog op de stoep lag voor de deur, had hij gezien, hoe enkele jonge Duitsers, gillend en jankend als kleine kinderen, door granaatsplinters of kogels werden getroffen.

Zodra het vuren over was vertrok hij met de nog steeds in zijn bezit zijnde melk. Bij zijn terugkomst op het vluchtadres waren we blij met de melk, maar nog meer, omdat hij het er levend afgebracht had.

Intussen hadden zich ook enkele Duitsers op ons vluchtadres genesteld. Deze soldaten waren belast met de vuurleiding van de Duitse kanonnen. Aan een stuk door gaven ze berichten door via hun radioinstallatie, totdat een voltreffer van de Canadezen hier een eind aan maakte. Een van de soldaten werd flink in zijn zitvlak geraakt en van de radio-installatie was niet veel meer over dan een hoopje schroot.

Maar wij kwamen er ook niet zonder kleerscheuren af. De melk, die ondertussen gekookt was, had in plaats van een wit vel een zwart vel gekregen. Massa's roet, steengruis en stof kwamen met wolken de kelder in.

Niemand werd gespaard, we kregen allen ons deel. We waren radeloos. Besloten werd om verder te vluchten. Inderhaast werd de melk van haar zwarte kleed ontdaan en geconsumeerd. Het was een ravage tot en met. Gelukkig was de papfles nog heel. Maar dat duurde niet lang, want degene die hem dan nog meegenomen had liet hem even later van zenuwachtigheid uit zijn handen vallen en toen was er alleen de speen nog. Onderweg heb ik die met een lintje uit mijn mantel en een sluitspeld aan een van de revers van mijn mantel vastgemaakt.

Op deze tocht kwamen we nog langs ons huis. Het was een troosteloze aanblik. De gordijnen fladderden aan alle kanten uit de ramen, het dak was zwaar beschadigd en de deur hing uit het kozijn. Toch vonden we nog een kruiwagen waarop we wat spullen mee konden nemen.

We hadden besloten om naar Sjef Kuijlen te gaan boven op de Rijzende weg. Onderweg klapte en floot het van al le kanten. Ik kan het niet beschrijven. Het was onvoorstelbaar.

Bij Sjef Kuijlen aangekomen werden we opgenomen in de kelder. Hoewel er aanvankelijk nog brood was, raakte de voorraad toch snel op en op den duur hadden we nog een sneetje 's morgens en 's avonds. Wel met beleg maar daar moesten we ook zuinig mee zijn.

Voor de kinderen was er zo af en toe een schepje appelmoes met wat suiker. Voor het allerergste geval van honger, troostten we ons met de gedachte, dat er nog een voorraadje winterwortelen was.

Piet Hak, de groenteboer, die onder aan de berg woonde en tamelijk dicht bij Sjef Kuijlen, bracht op een gegeven morgen warempel een halve emmer melk, maar bij het koken bleek ze zuur te zijn.

Intussen werd er veel gebeden voor het Mariabeeld, dat opgesteld stond naast de keldertrap. En er werd vurig gebeden. Steeds weer hoopten we op een spoedige bevrijding.

Wat de sanitaire voorziening betrof, was het allerbelabberst gesteld. Overdag konden we dan nog wel eens gebruik maken van de WC, die buiten stond, maar je zat er niet op je gemak, want de deur was een flarden geschoten. Je zat er dan ook open en bloot en bovendien nog angstig, want stel je voor dat de rest ook nog weggeschoten zou worden, terwijl je erop zat. Erg, heel erg. In de kelder hadden we voor noodgevallen een grote pan

staan met een deksel er op. Het was allemaal niet zo smakelijk, maar wat wil je.

Op den duur werd het niet meer houdbaar en we togen weer op de vlucht. De Rijzende weg af, via het Kerkhof, naar de boerderij van C van Lakwijk. Hier mochten we niet binnen van de Duitsers. De feitelijke bewoners waren ook reeds gevlucht en zaten een paar huizen verder in de kelder bij familie. Deze kelder was volledig bezet, dus er zat niets anders op dan maar weer terug gaan vanwaar we gekomen waren.

Via de Rijzende weg gingen we naar de Steenstraat. Hier werden we opgenomen bij Frans Paenen. Ondanks het verbod van de Duitsers om kachels te stoken, deed een van zijn dochters dat toch en het lukte haar verschillende keren wat warm eten klaar te maken. Dat hadden we al in geen dagen gehad en daar knapten we van op.

Maar rust vonden we ook daar niet, want het spook van de oorlog waarde ook daar dag en nacht rond.

Toen was het **15 oktober 1944**.

Op aandringen van het Roode Kruis moesten we vluchten naar Bergen op Zoom. Het was een ware exodus, een complete uittocht der bevolking. Alles ging te voet.

Eerst kwamen de zusters voorbij, een van hen droeg een witte vlag en daarna volgde een hele stoet van dorpsbewoners, mannen, vrouwen en kinderen, sommigen ook nog met een witte vlag. Allen droegen tasjes of koffertjes of zo maar wat kleren onder de arm. Ook waren er met handkarren en kruiwagens en af en toe werd de stoet voetgangers onderbroken door een kar, die getrokken werd door een paard.

Het was triestig om aan te zien. Sommige mensen konden moeilijk afscheid nemen van hun huls en vooral van hun dieren. Er was zelfs een man, die zijn geit op dat moment de beste plaats van huis had gegeven, n.l. hij had het beest welverzorgd verstopt in de ouderlijke bedstee. Hopend dat hij het na zijn terugkeer nog levend aan zou treffen.

Ook wij vertrokken en ter hoogte van de Vinkenbergsloot sloten we bij de vluchtelingen aan. We kwamen bij de fam. Klaassen. Een paard dat levend uit de strijd was gekomen hadden ze voor hun melkkar gespannen. Achter deze kar hadden ze een grote bakfiets, -een driewieler- gebonden.

De bestuurder van deze fiets moest vanwege de vele kuilen en gaten, halsbrekende toeren verrichten om het stuur te houden. Het ding steigerde geregeld, met het gevolg dat het hele zaakje omviel of althans bijna omviel. Och, och, wat een pan eten was dat!

Bij de Zeeuwseweg keek ik nog eens om, de polder in. De bommen kwamen ginds als sigaren en kaatsballen uit de lucht gevallen. De dijken stonden in brand, van Woensdrecht was niet veel meer over.

Verder ging de tocht. Bij de Stalenbrug stonden verschillende Bergenaren, die informeerden naar het lot van vrienden en bekenden. In de meeste gevallen moesten we ze teleurstellen, want we wisten het niet en bovendien waren we te moe en te afgemat om enige uitleg te geven.

In Bergen op Zoom aangekomen vonden we onderdak bij familie. Een goede wasbeurt en wat schone kleren, deden ons spoedig weer wat mens worden.

De volgende dag lieten we ons inschrijven in de registers., die daarvoor waren ingericht. De hulpverlening kwam weldra op gang. We kregen wat kleren en in sommige gevallen ook schoenen. In de Hollandse Tuin werden maaltijden verstrekt, speciaal voor die vluchtelingen, die ondergebracht waren in scholen of andere gebouwen.

Mijn zuster, waar wij bij inwoonden, trok er regelmatig op uit om melk en andere voedingswaren te halen. Zelfs tot in Wouw en Wouwsche Plantage. Maar ook in deze plaatsen begon het weldra te spoken. Een vlucht tussen de zerken van het Kerkhof redde haar eenmaal het leven.

Mijn man onderhield in die dagen nogal contact met eveneens gevluchte familieleden en kennissen. Bij deze ontmoetingen werd er beraadslaagd wat ze zouden gaan doen. De angst voor een tweede hel durfde men niet meer aan en toch zeker niet in een stad.

Dhr. Frans Paenen, die voorheen regelmatig in de Oosterschelde ging vissen, kende het getij en de schorren op zijn duimpje. Hij volgde nauwkeurig de Duitse bewegingen aan de Scheldedijk en verkende het uitgestrekte scheldegebied tussen Bergen op Zoom en Woensdrecht, voorzover dit mogelijk was.

Goede raad was duur en tenslotte besloot men het er op te wagen. De enige vluchtweg die nog open was, liep dwars door de kop van de Oosterschelde, richting Kreekrakdam.

Welke datum het precies geweest mag zijn, weet ik niet meer, maar ik veronderstel dat het 20 of 21 oktober geweest is.

Alle moed werd bij elkaar geraapt en we vertrokken. De mantels en jassen werden tot boven de knie opgespeld, een bundeltje kleren over de schouder, het jongste kind in mijn armen en daar gingen we weer.

Het was voor de aanvang van de spertijd, 8 uur 's avonds. Aan de dijk achter de oude suikerfabriek⁶) troffen we elkaar. We waren met 10 man, waaronder 3 kinderen. De mannen klommen om beurten op de dijk om de stand van het water in ogenschouw te nemen. De maansikkel verspreidde een schemerachtig licht en de spanning was bij ieder van ons merkbaar.

Om 9 uur was het zover. De mannen namen een paar houten balkjes op de schouder, de anderen namen de overige bagage op en de kleinste kinderen werden weer gedragen. Een voor een en achter elkaar de dijk over, de Schelde in.

Aanvankelijk liep alles gesmeerd. We hadden een vrij vaste zandplaat onder de voet en we vorderden vrij snel in de richting van het Borgvlietse killetje. Maar zo klein was het nu ook weer niet, en bovendien er stond nog veel water in.

De gids, dhr. F. Paenen, loodste ons naar een plaats waar met behulp van de houten palen als het ware een noodbruggetje kon worden gelegd. Hoewel wankel en smal, werden we er door onze mannen overheen geholpen. Het klamme zweet van angst en inspanning perste zich over heel ons lichaam uit de porieën van de huid. We waren nog lang niet waar we wezen moesten.

⁶ Achter de 'Zeeland' lag de dijk.

Verder ging het in Zuid-Westelijke richting. In de verte hoorden we kanongebulder en mitrailleurvuur.

De zandplaat werd natter en natter, kleine geulen moesten overgestoken worden en het lopen ging niet meer zo vlot, temeer daar onze schoenen zich als het ware vastzogen aan de grond.

Op een gegeven moment werd het teveel voor mijn man. Hij wilde met alle geweld met mijn oudste dochttertje terugkeren. Ten einde raad wisten we hem zover te brengen, dat hij weer met ons meeging. Na dit voorval, had ik het ook bijzonder moeilijk en ik dacht bij mezelf "Hier komen we nooit meer levend uit."

Na verloop-van tijd, bereikten we een diepe kreek, die vanwege de ebstroom zo goed als droog stond. Hier en daar grote bonken met klei en zand en af en toe toch ook nog flinke plassen, die we moesten doorwaden. Zonder kompas en in het donker sukkelden we steeds verder in de richting die onze gids aangaf.

Twee bange uren hadden we al tussen de zilte slibbanken doorgebracht en nog waren we niet aan de dijk, die in de verte voor ons moest liggen.

Na de tocht door de kreek, waar geen eind aan scheen te komen, bereikten we het uitgestrekte schorrengebied aan de zuidkant van de Oosterschelde. Het gaf hoop, maar toen begon de ellende pas goed. De bodem was drasserig en modderig, we zakten soms tot halverwege het kuitbeen in de modder, de zuigende blubber hield ons als het ware op de plaats.

Heel langzaam maakten we vorderingen. Met behulp van een stok, die de gids nog bij zich had, werd ik meerdere keren met mijn kind, de wal van een kreek opgetrokken.

We vielen en trokken ons weer overeind aan de pollen riet, die ook het lopen niet veraangenaamden. Ook schoenen bleven steken in de modder, tijd om ze te zoeken was er niet. We moesten steeds verder, hoe moe, nat en vuil we ook waren. De contouren van de dijk werden evenwel steeds duidelijker en plots flitste er een lichtkogel boven onze hoofden. Muisstil doken we weg, enige seconden later begon er een mitrailleur te ratelen en toen hadden we het niet meer.

De kinderen begonnen te huilen en de vrouwen gilden mee. Dat bleek ons geluk te zijn geweest, want even later hoorden we op de dijk stemmen mompelen in een taal die we niet verstonden. Dat moesten onze bevrijders zijn, de Canadezen. En jawel hoor, toen we overeind kwamen maakten ze gebaren dat we moesten komen.

Eenmaal overtuigd dat ze inderdaad met vluchtelingen hadden te maken, kwamen ze nog steeds met hun wapens in de aanslag, op ons toe. Met hun hulp sukkelden we over de stenen beschoeiing van de dijk en toen lag de lange donkere Oosterschelde achter ons.

Het was om en nabij middernacht en we bevonden ons in de nabijheid van "Het Zwarte Kotje" in de Hoogerwaard polder. De kinderen kregen chocolade, de mannen sigaretten en de vrouwen biscuits met chocolade.

Met gebaren werd ons duidelijk gemaakt dat we niet al te luidruchtig moesten zijn, want enkele kilometers verder, zij wezen in de richting van de Duintjes, waren nog Duitse soldaten. Met een gevechtswagen werden we via de Kreekrakpolder, Völkerpolder en Damespolder naar de boerderij van Wolfert

gebracht. In de schuur werd met pakken stro een schuilplaats gemaakt.

Intussen werd er voor warme koffie en biscuits gezorgd en toen konden we gaan rusten. We moeten er verschrikkelijk uitgezien hebben. We waren bevrijd maar alle ellende hadden we nog niet achter de rug.

De volgende morgen kwam er een militaire jeep het erf opgereden met enkele officieren. Onze mannen werden apart geroepen en werden verzocht in te stappen. Ze werden op het tijdelijke hoofdkwartier verwacht om nadere uitleg te geven omtrent de situatie in Bergen op Zoom.

Die middag leek de weg over de Boompjesdijk wel op een autostrada. Legerwagen na legerwagen met de witte ster erop, rolde over de kasseien. Ook tanks en kanonnen waren erbij. Alles ging richting Woensdrecht of naar de spoordijk via het benedendijkse weggetje langs de fam. Almekinders.

Maar waar bleven onze mannen! Het werd avond en ze waren nog niet terug. Met angst en zorg gingen we de nacht in.

Ook de volgende morgen waren ze nog niet present. Van een paar Canadezen kregen we wat te eten. We vroegen naar onze mannen, maar dat verstonden ze niet. Ook gebarentaal bracht hier geen antwoord. We bleven ongerust.

's Middags hielden we het niet langer uit en we trokken te voet naar Ossendrecht. Onderweg kregen we een lift van een Canadese legertruck. Nadat we al een heel eind meegereden waren, zagen we in de verte een paar voetgangers aankomen. Bij het naderen zagen we, dat het twee van de onzen waren.

Middels gebaren wisten we de chauffeur aan zijn verstand te brengen, dat zij bij ons hoorden. Er werd gestopt en beide mannen mochten ook meerijden.

Frans Paenen en A. Raaijmakers vertelden toen dat mijn man in Ossendrecht was gebleven om zich aan te melden bij de bewakingsdienst.

Op de Aanwas in Ossendrecht verlieten we de legerwagen. Mijn man had ik weldra gevonden en toen zijn we naar familie gegaan, die op Calfven woonde. Hier zijn we enige dagen gebleven, maar we wilden terug naar Woensdrecht.

Op een zondag gingen we ook terug en namen onze voorlopige intrek in het huis van mijn man zijn vroegere werkgever. Zo goed en zo kwaad als het ging probeerden we hier wat orde op zaken te stellen. Weldra kregen we weer het verzoek om te vertrekken i.v.m. typhusgevaar.

Overal lagen immers dode varkens, schapen, koeien en paarden. De stank van deze kadavers was soms ondraaglijk.

Toen hebben we weer alle moed bij elkaar geraapt en zijn we met het handvolletje spullen dat we nog hadden op een vrachtauto teruggegaan naar Bergen op Zoom, dat inmiddels bevrijd was geworden. Uiteindelijk zijn we naar Huybergen gegaan, bij mijn ouders, waar we meer comfort vonden dan thuis, want daar was niets meer, totaal niets meer.

De belevenissen van Mevr. Groffen-van Oers, die in september 1944 31 jaar oud was. Zij was gehuwd en had twee kinderen in de leeftijd van 7½ en 1½ jaar.

De dokterswoning, een strategische vesting voor Duitsers en Canadezen

We schrijven "Dolle Dinsdag" en laten verder het echtpaar aan het woord.

We waren zeer verheugd toen we hoorden dat de gealliëerden reeds zo dicht waren genaderd. In groepjes trokken de bezetters terug, totaal gedemoraliseerd. Te voet, met oude fietsen en kinderwagens, die ze ergens gestolen hadden, was men op weg naar huis. Hun wapens hadden velen van hen reeds lang weggegooid. Eten en drinken was nu belangrijker.

In heel West-Brabant waren op de wegen, die naar Moerdijk leidden, dezelfde taferelen te aanschouwen. Het Duitse leger was in de streek ten noorden van Antwerpen totaal lam geslagen. Ware het niet, dat de lange aanvoerlijnen van het gealliëerde leger de verdere doorstoot hadden belet, dan waren wij toen zonder oorlogsgeweld bevrijd geworden. Hoewel in dat geval een tegenstoot van de Duitsers niet tot de onmogelijkheden zou hebben behoord. De Zeeuwse weg immers was van vitaal belang voor de terugtrekkende troepen uit Noord Frankrijk en Zeeland. Wat daarvan de gevolgen zouden zijn geweest kunnen we slechts gissen.

Enfin tot aan de dagen van oktober 1944 was het vrij rustig. De pilotenlijn die via de boerderij van de familie Nijssen liep,

functioneerde bijzonder goed. Regelmatig waren op deze boerderij Engelse en Amerikaanse piloten te gast die via de Scheldeschorren daar arriveerden en daarna weer verder trokken naar Engeland. Ook waren er wel eens gewonden bij, die ik een handje hielp.

Inmiddels zijn we gekomen bij de periode van de gevechtshandelingen, aanvangende op vrijdag 6 oktober.

Vanwege het vele schieten trekken we ons terug in de kelder. Deze achten we voldoende veilig, daar hij stevig gebouwd is en van een betonnen dak is voorzien.

Met vier kinderen en nog drie huisgenoten, waaronder een logé, proberen we er van te maken wat er van te maken is.

In de nacht van zaterdag 7 oktober, het was nog vroeg in de morgen, worden we plotseling gewekt door een hevige roffel op de achterdeur.

Enigszins geschrokken en angstig gaan we poolshoogte nemen. Een paar zwaar bewapende Canadezen staan voor onze neus. Het bleken verkenners te zijn. Onze logé, mej. Doke van der Meulen, kon haar interesse voor het gebeurde niet langer op de proef stellen en knoopte spoedig een gesprek aan met de bevriende legermacht.

De eerste echte chocola wordt haar in haar handen gestopt. Toch zijn we er niet helemaal gerust op. Stel je voor dat het toch nog Duitsers zijn. Maar het vloeiende Engels neemt spoedig alle twijfels weg.

Het schieten houdt evenwel aan en na korte tijd gaan we terug in onze kelder.

Zaterdag voor de middag verkennen we onze woning. De Canadezen zijn verdwenen en de schade valt nogal mee. Groot is de teleurstelling toen we in de namiddag weer Duitse spijkerlaarzen over de tegels horen krassen. Boven zien we overal weer de met takkebossen gecamoufleerde Duitse pothelmen. Op de Nederheide gaat een lange rij sluipende Duitse soldaten in de richting van de Nieuwe weg. In de kelder wachten we de verdere gebeurtenissen maar af. Toen ik werd geroepen om medische hulp te verlenen op het Stuivezand, mocht ik van de Duitsers het huis niet verlaten. Teleurstellend, maar ik mocht niet weg. Nu eens horen we de bekende geluiden van de Duitsers, dan weer zijn het voorposten van de Canadezen, die rond ons huis probeerden een steunpunt te vestigen. Angstige en bange uren.

Op **zondag 8 oktober** wordt er een zwaar gewond meisje binnengebracht. Helaas heb ik haar leven niet kunnen redden. De strijd werd die dag steeds heviger. De Canadezen vechten uit alle macht om dit huis, dat als uitkijkpost moet dienen om de frontsituatie te kunnen bespieden. Maar de Duitsers bieden taaie tegenstand en geven hun posities niet prijs. Gewonde soldaten worden binnengebracht in de kamers boven en beneden. Zij kermen van pijn en smeken om hulp. Uit het oogpunt van de medische ethiek heb ik noodverbanden aangelegd. Het was een compleet bloedbad. Later werden deze soldaten weer opgehaald en afgevoerd naar plaatsen achter de frontlijn.

Intussen zijn er buurtbewoners in de kelder gekomen: Fam. Willemse en Borremans. De ruimte in de kelder is nu voor ieder van ons ook maar zeer beperkt.

In de nacht van zondag op maandag worden we door de Duitsers bevolen het huis te verlaten en naar Bergen op Zoom te vluchten. We moeten er uit. Alles achterlaten, behalve wat handbagage. Een vreselijk ervaring.

We vertrekken om 4 uur in de morgen. Een paar huisgenoten, mej. N. Bakx en mej. D. Jansen met mevr. Borremans proberen door de vuurlinie te komen, om zo naar de Raadhuisstraat te gaan, die reeds bevrijd was. Mevr. Borremans slaagt hierin, de beide meisjes worden evenwel teruggestuurd door de Duitsers.

Buiten zien we een felle uitslaande brand. Het blijkt het pakhuis van de NCB te zijn. Bij het lichtschijnsel van die vlammen zien we hoe gehavend de omgeving er uit ziet. Bomen over de weg, electriciteitsdraden er tussen en er over, de daken hangen naast de huizen en verschillende gevels staan op instorten. Het was ontzettend!

Onderweg moeten we verschillende keren dekking zoeken en daarbij vooral op de kinderen letten. Er vallen granaten in onze directe omgeving. Felle verblindende lichtflitsen, een harde knal en dan weer de duisternis van de nacht. Het gehuil en gefluit van granaten en mortieren houdt maar aan, er schijnt geen eind aan te komen.

Afgemat en uitgeput komen we 's maandagsmorgens aan in Bergen op Zoom. Bij dokter Bovee krijgen we huisvesting en komen we wat tot rust.

Hoe het ook moge klinken, maar onze vrienden in Bergen op Zoom hadden geen flauw idee van het oorlogsgeweld, dat slechts op 10 km. afstand van hen in alle hevigheid woedde.

Onbegrijpelijk was het voor ons, hoe in Bergen op Zoom eigenlijk het gewone leven zijn gang ging. Men deed er boodschappen, men ging er "uit", men vierde zelfs nog verjaardagen, net of er helemaal niets aan de hand was.

Toch trok men wel lering uit onze verhalen, want al klonken ze ongeloofwaardig, in stilte werden er wel voorzorgsmaatregelen genomen.

Met de leiding van het Roode Kruis heb ik - de dokter - goede contacten gehad. Verschillende keren ben ik mee geweest naar het strijdtoneel om gewonden op te halen. Zo ook op zondag, **15 oktober 1944**.

Ik ga die dag normaal naar de kerk, maar onder de mis komt mijn echtgenote me waarschuwen, want er is een dringende boodschap gekomen van het Rode Kruis. Het bericht houdt in, dat de gehele bevolking van Woensdrecht moet vluchten naar Bergen op Zoom.

Met de vereiste doorlaatvergunningen van de Duitsers en mijn Roode Kruis armband ben ik met nog enige helpers teruggekeerd naar Woensdrecht. Die tocht beschrijf ik verder niet, maar het was verschrikkelijk.

Na enige tijd arriveren we in de kelder van de pastorie bij pastoor Stallaert. De pastoor is verheugd dat we er weer zijn, maar bij de mededeling dat hij met zijn medeparochianen moet vluchten verandert zijn houding als een donderslag bij heldere hemel. "Hebben we daarvoor al die dagen en nachten zoveel ellende moeten trotseren! Nee, vluchten, vluchten, dat is het allerlaatste! Dat betekent het einde voor ons allemaal!" Zo waren de woorden van de dappere herder. Zeer diep geschokt en in hevige strijd met zijn vaste wil om te blijven, gaat hij er uiteindelijk mee akkoord.

Op een van de volgende adressen ontmoet ik een onderduiker, Jan van der Meulen. Ook voor hem is de boodschap een jobstijding. Nu ook zijn bevrijding zo dichtbij is, moet hij andermaal weer het gevaar van de "einsperrung" tegemoet. Ondanks dat gaat hij mee met zoveel anderen, die reeds vertrokken zijn.

In Bergen op Zoom worden de vluchtelingen opgevangen in de Hollandse Tuin en van daaruit gedirigeerd naar verschillende centra in de stad .

.

Van toen af heb ik me weer beziggehouden met de medische zorg van mijn dorpsgenoten.

Intussen maken de Canadezen moeizame vorderingen in onze richting. De bevrijding kan nu niet lang meer op zich laten wachten.

Op zekere dag komt de buurman van dokter Bovee en vraagt of we buiten komen, want we zijn bevrijd. De Canadezen waren er

nog wel niet, maar ieder ogenblik konden de zware pantserwagens de straten binnenrollen.

We staan daar zowat te kijken en plots een hevige knal en beiden vallen we tegen de grond. Een meisje blijkt op een bobytrick te zijn getrapt. Zij overleed ter plaatse. Ik zelf - de dokter - ben gewond aan mijn been. Gelukkig niet zo ernstig, maar voor hetzelfde geld had dit ook mijn leven kunnen kosten.

Korte tijd later waren we echt bevrijd.

De bezetters waren voorgoed verdwenen, hoewel ze nog dikwijls van zich lieten horen. Aanvankelijk met granaten en weer later met de zeer gevreesde vliegende bommen.

4 Oorlogsschade in Woensdrecht

Ten huize van Eduard Grotten te Woensdrecht werd onderstaand verhaal opgetekend. Het zijn belevenissen in de donkere dagen van oktober 1944, toen Woensdrecht op het punt stond bevrijd te worden van de Duitse overheersing.

We schrijven 6 oktober 1944

De pastorie in Woensdrecht

In de nacht van donderdag op vrijdag sloegen de eerste granaten in rondom het huis van mej. Koos Bril, gelegen in de buurt van de R.K. Kerk te Woensdrecht. Ik sliep toen in dat huis, omdat de alleenstaande mej. Bril het te eng vond in die dagen.

Het gevolg van dat eerste oorlogsgeweld was, dat mevr. van As, in de leeftijd van om en nabij 80 jaar het leven verloor.

De angst en schrik greep om zich heen. Nog groter werd die angst, toen ook de daarop volgende zondag de schuur naast de woning van Ant. Koekhoven in brand werd geschoten.

Laatst genoemde familie vluchtte naar het huis van mej. Bril, maar hier was het keldertje te klein en we besloten met zijn allen een veiliger heenkomen te zoeken in de grote kelders - het waren er 3 - onder de pastorie naast de kerk. Deze pastorie werd toen bewoond door pastoor Stallaert met zijn huishoudster, mej. Rosa Everaard.

Op het moment dat wij daar onze intrek namen, waren er reeds een 40- tal vluchtelingen aanwezig, allen uit Woensdrecht. Ook de fam. Peeters was onder de aanwezigen. Dit gezin was na het bombardement op hun woning plus café, aanvankelijk gevlucht naar de kelder van W. de Kort, tegenover de pastorie.

Het noodlot, dat in zijn hevigste ontsteltenis had toegeslagen, had hen echter uit deze kelder verdwenen. Om een of andere onverklaarbare reden had een der Duitse soldaten een handgranaat in de kelder geworpen met als triest gevolg: de dood van hun dochter, Corrie Peeters, ongeveer 18 jaar oud. Haar moeder, mevr. Peeters werd zeer ernstig gewond. Na dit droeve voorval vluchtten ook zij naar de tamelijk veilige gewelfde kelders van de pastorie, waar zij onder grote verslagenheid van pastoor Stallaert en de overige bewoners werden opgenomen.

Daar ons bekend was, dat ook de heer Adriaan van Wijk door een granaat dodelijk was getroffen, werd besloten hem te gaan begraven. Met de pastoor en Cor Bovee trokken we er op uit en wonder boven wonder, slaagden we er in de dode een tijdelijke rustplaats te geven.

Inmiddels was het aantal kelderbewoners gegroeid tot meer dan 60. Het voedsel probleem kon aardig het hoofd worden geboden. Zo trok ik er de eerste dagen op uit om bij bakker Jan van Pul wat broden te halen. Weldra was deze bakker echter totaal uitverkocht. Goede raad was duur, maar er moest toch brood op de plank komen, dus na even zovele beraadslagingen, besloot ik de andere bakker op te zoeken n.l. de heer Josephus van Pul, beter bekend als Sjef van Pul. Het grootste bezwaar was echter, dat hij nogal een eind verder woonde, n.l. bijna vooraan in het dorp.

Toch ben ik daar verschillende keren naar toe-geweest, bukkend, vallend, en opstaand en weer verder hollend. Wat mij bijzonder tijdens deze tochten opviel was dat ik bijna nooit een Duitser zag. Onderweg wipte ik dan eens bij deze en gene binnen en infor-

meerde hoe het er mee ging. Veelal deed men dan het verzoek om ook voor hun een broodje mee te brengen.

Een van deze tochten kostte me bijna het leven. Aangekomen bij het huis van mijn broer Adam - zowat midden in de Dorpsstraat - stapte ik het erf op en ging naar binnen. Bij de kelder riep ik: "Hé, leven jullie allemaal nog". Maar tot mijn grote schrik en verbazing kwam mijn broer niet naar boven, maar twee Duitsers met getrokken revolver. Super helden waren het, maar dan wel in negatieve zin. Ik werd tegen de muur gezet en veronderstelde dat mijn laatste moment van leven daar was. Uiteindelijk met bidden en permitteren lieten ze me gaan. Oei, een verschrikkelijk en hachelijk moment was dat.

Behalve het schaarse rantsoen brood, werd er zo af en toe ook soep klaargemaakt in de keuken van de pastorie. Bij de uitbreiding hiervan speelden Rosa, de huishoudster en de heer Frie Daalmans een belangrijke rol.

Frie, huisslachter van beroep, wist hoe hij het aan moest pakken. De tientallen kippen, die het niet hadden overleefd in de nabijheid van de pastorie, werden verzameld en door ons gepluimd. Frie als vakman maakte ze dan klaar voor de soep. Rosa op haar beurt, een overschrokken keukenprinses ook in die dagen, had een grote ketel en - gelukkig was het fornuis ook nog intact - en zo speelde zij het klaar om onder die barre omstandigheden toch voor ruim 60 mensen soep te bereiden.

Eenmaal ging het goed mis. We hoorden we ze weer aankomen, de mortieren en granaten, huilend en jankend ging het eerste

salvo over ons heen. Maar de laatste man was nog maar net onder de trap of daar had je het gedonder in de glazen, of beter in de pan, want boven de soepketel was er eentje van staal en ijzer binnen gekomen. Weg soep, weg pan!

Wat een ravage, onbeschrijfelijk. Enfin met vereende krachten hebben we de zaak toen weer een beetje geklaard, zodat de volgende dag opnieuw begonnen kon worden voor de maaltijd.

Frie had op zekere dag een achtervoet van een rund weten te bemachtigen. Met tussenpozen wist hij ook deze panklaar te maken. Dank zij de onverzettelijke wil van Rosa om dit kostbare vlees niet te laten bederven en bovendien daar het de keldergasten allemaal wel zou smaken, besloot zij het te braden. En voorwaar het lukte, het was een feestmaal gelijk.

Als overig voedsel werden appels geconsumeerd. Deze waren in voldoende mate in de kelder aanwezig.

Voor de kleine kinderen was er het probleem van gebrek aan melk. Maar mej. M. Elst (Mieke Cornelis) en mej. Nel Koekhoven trokken de stoute schoenen aan en gingen naar hun boerderij om de koeien, die dan nog in leven waren, van hun kostbare vocht te verlossen. Ze slaagden erin met een hele pan en heelhuids op hun basis terug te keren.

Op een gegeven moment weer een stugge aanval van kletterende granaten. Even later snellen er mensen de keuken binnen en roepen om hulp. De pastoor, steeds staande, of leunend op de keldertrap, riep ze naar beneden te komen.

Het bleken vluchtelingen te zijn van het Zandfort te Hoogerheide. Zij waren totaal overstuur, want ook het oorlogsvuur had een van hen het leven ontnomen en wel op het erf van de boerderij,

vlak naast de pastorie. Ternauwernood is het ons gelukt het slachtoffer een tijdelijke rustplaats te geven in de tuin van de boerderij.

Daar de ruimte in de kelder nu volledig was ingenomen, moesten we, behalve de gewonden, die op een bed lagen, de dagen en nachten zittend of staand, dicht op elkaar gepakt, doorbrengen. De gareelmaker van Woensdrecht zat zelfs op een stoel midden in de speekkuip. De jongeren hebben de meeste tijd gestaan. Daar de kelder vol was, moesten we de dan nog steeds aankomende vluchtelingen naar andere kelders brengen in de buurt. Dat heb ik ook meerdere keren gedaan. Zo zaten er burgers in de kelder van Free Grotten, het zusterklooster op de Rijzende weg, van mijn vader - Alphons Grotten - , bij meester Timmers en bij Floran van der Poel.

Op praktisch alle momenten van de dag werd er gebeden voor een goede afloop. En er is veel gebeden, vooral de Rozenkrans.

Zo af en toe wipten ook de mannen van het Roode Kruis eens binnen om mede de gewonden te verzorgen. Een nacht hebben ze ook bij ons in de kelder doorgebracht. Het waren mannen, die onvermoeibaar en zonder angst het gevaar durfden te trotseren. Zij hebben veel goed werk gedaan.

Inmiddels schrijven we Zondag, 15 Oktober 1944.

De vlucht naar Bergen op Zoom

Alvorens we de kelder verlieten had pastoor Stallaert besloten de nog aanwezige geconsacreerde hosties niet achter te laten, maar uit te rieken aan de kelderbewoners. Ongeveer 3 x achter elkaar ontvingen we "Ons Heer".

Dit was voor velen van ons toch wel een ontroerend moment.

De gewonden en bejaarden werden met een brandweerauto, onder leiding van het Roode Kruis, naar Bergen op Zoom gebracht. De overigen moesten te voet. Theo Kuijlen voorop met een volgeladen kruiwagen kerkboeken en een witte vlag.

Met Jan Bastiaansen, die toch nog een levend paard op de kop had getikt en een boerenwagen, die ik intussen rijdbaar had gemaakt, hebben we zoveel mogelijk opgeladen en zijn we vertrokken na de grote stoet voorgangers, die inmiddels al een eind weegs waren. Met horten en stoten, onder dekking van een witte vlag, over de Rijzende weg, richting Bergen op Zoom.

Ter hoogte van de Lange Steen, bij het begin van Kuijpers Bossen, was een massagraf gedolven voor de gesneuvelde Duitsers. Deze werden hier van een kar gekiept, zo zonder pardon de kuil in. Een rare gewaarwording.

En verder ging de tocht. Onderweg dekking zoekend in de slootjes langs de weg. En het gebeurde wel, dat na een aanval van de vliegtuigen, iemand zijn kistje met geld en verzekeringspapieren in zijn haast had vergeten. Consternatie, natuurlijk, het was het enigste materieel bezit wat men nog had. Dus terug en zoeken. Na de vondst zo snel mogelijk terug naar de grote groep.

In Bergen op Zoom werden we opgevangen door leden van het Roode Kruis en andere vrijwilligers. Degenen, die geen familie in de stad hadden werden ondergebracht in de diverse scholen van de stad of trokken verder naar kennissen in de omgeving, zoals Heerle bij Wouw, Halsteren en Tholen, alwaar dan de bevrijding werd afgewacht. Zelf ben ik in Bergen op Zoom gebleven en heb daar de bevrijding op 26 oktober meegemaakt. Bijna zou het me hier nog noodlottig zijn geworden. Bij geruchte hadden we vernomen, dat ook Halsteren reeds bevrijd was. Dus trok ik met nog een paar Bergenaren naar de Zoombrug. Hier werden we evenwel niet verwelkomd door Canadezen, maar door Duits mitrailleurvuur. Dat was dan de laatste keer dat ik voor de Duitsers nog hard gelopen heb.

Uit het dagboek van broeder Ignatius

„Ons verblijf op Onze Lieve Vrouw ter Duinen”

- Woensdag 13 Sept. 1944 Drie groepen bommenwerpers, die achter elkaar bommen lieten vallen op eenzelfde punt, vermoedelijk de Spoordam in Zeeland.
- Vrijdag 15 sept. Weer nieuwe groepen bommenwerpers (3 x 6) lieten hun bommen vallen boven de spoorbaan naar Zeeland.
- Zaterdag 16 Sept. Kwart over 6 krijgt de Zeeuwse dam weer een beurt met bommen.
- Maandag 18 Sept. Heel de dag wordt er druk gevlogen en geschoten. 't Is alsof de vliegers elkaar aflossen.
- Woensdag 20 Sept. 2 Vliegtuigen cirkelden boven het vliegveld en werden vandaar beschoten. Ik stond er naar te kijken, maar even later floten de kogels rechts en links om m'n oren, blindgangers 3 of 4 die achter me in de hei ontploften.
- Maandag 25 Sept. Rond 5 uur 's middags waren er weer bommenwerpers die duikvluchten maakten boven de Zeeuwse weg.
- Dinsdag 26 Sept. 's Avonds om half 8 vielen er weer bommen. Om kwart over 8 brandde het nog op de Zeeuwse lijn. Volgens de Rector van Putte was het een trein met benzinetankwagens.

Zaterdag 30 Sept.	De Duitsers halen bij de boeren de paarden weg ook het tuig en de karren (meer dan 100 paarden) en ze hebben uit Zeeland alle paarden meegenomen, die ze konden bemachtigen.
Woensdag 4 Oct.	Vannacht zijn bij Jagersrust 4 grote 15 cm. kanonnen opgesteld (om de aftocht te dekken?).
Donderdag 5 Oct.	Het schieten bleef heel de nacht doorgaan. Druk vervoer op de Putseweg.
Vrijdag 6 Oct.	Een rumoerige nacht. De granaten gierden heel de nacht over de barak. Rond 4 uur leek het, alsof ze O.L. Vrouw ter Duinen aan 't veroveren waren. Duitse en Engelse granaten vlogen boven ons hoofd, en af en toe ratelden de granaatsplinters over de golfplaten van het dak. Om half elf Engelse tanks in Ossendrecht binnengevallen. Ossendrecht bevrijd. O.L. Vrouw ter Duinen nog niet.
Zaterdag 7 Oct.	Heel de nacht was het een onophoudelijk geknal van ontploffende granaten. O.L.Vrouw ter Duinen door de Canadezen bevrijd. 25 Duitsers gevangen genomen bij de oude bakkerij.
Zondag 8 Oct.	Heel de nacht Engelse kanonnen en tankgeschut op de Putseweg in actie geweest. Het regende Duitse granaten.
Maandag 9 Oct.	Toen de wekker afliep daverde de lucht van de ontploffende Duitse granaten. Veel vluchtelingen uit Hoogerheide naar O.L.

	Vrouw ter Duinen. Evacuatie van Hoogerheide.
Dinsdag 10 Oct.	Weer een onrustige nacht. Het leek wel of alles in de omgeving in de lucht vloog. Uit alle richtingen klonken ontploffingen. 75 Vluchtelingen uit Hoogerheide op O.L.Vrouw ter Duinen (zitten in de nieuwbouw). Ze zullen zelf koken. In de Laagstraat in Ossendrecht staan lange rijen kanonnen (70 à 80) die dag en nacht vuren.
Woensdag 11 Oct.	De kanonnen in Ossendrecht, vooral de zware doen weer hun best.
Donderdag 12 Oct.	In de voormiddag tegen half 12 regende het weer Duitse granaten. Heel de dag blijft het rumoerig in de lucht.
Vrijdag 13 Oct.	Ook in de nacht vielen er weer Duitse granaten. De weg naar Antwerpen is geweldig druk van oorlogsvervoer. 's Avonds zien we overal in de rondte branden en soms hele grote (richting Zeeland, Bergen op Zoom, Huybergen en Putte).
Zaterdag 14 Oct.	Tot kwart voor elf was het rustig. Toen begon het weer Duitse granaten te regenen.
Zondag 15 Oct.	Weer een Duitse granateriregen.
Maandag 16 Oct.	Vannacht werd er geweldig geschoten door de Engelsen. 10 uur : De lucht dreunt van het ontzettend kannonenvuur van de Engelsen. Boven ons terrein ontploffen een menigte Duitse granaten.

- Om half 3 begint het gedreun van de Duitse granaten weer en houdt heel de middag aan totdat het pikdonker is.
- Dinsdag 17 Oct.. Vannacht was het weer "concert" van twee kanten. Een Canadees vertelde dat ze gisterennacht met 150 kanonnen elk 500 schoten hadden afgevuurd.
- De Engelsen schieten in verschillende richtingen (Zeeuwse dam, B.o.Z., en richting Huybergen). Het is op het ogenblik niet bekwaam om buiten te komen, omdat de Duitsers weer bezig zijn van half 10 af.
- Woensdag 18 Oct. Om half 5 horen we boven Bergen schieten. Er zijn 8 vliegtuigen die mitrilleren en we zien hoe een daarvan in brand vliegt door een voltreffer. Dat is voor de anderen geen reden om te vluchten. Ze komen weer terug en beginnen weer opnieuw. Er was veel afweer. Het leek wel alsof de hemel bezaaid was met sterren maar het waren ontploffende granaten. Er is zelfs onweer maar het wordt overstemd door de kanonnen. Dat gaat zo dag en nacht door.
- Donderdag 19 Oct. Het moet hier in de buurt vol staan met tanks. Café Jagersrust is afgebrand. In Antwerpen komen elke dag 2 of meer vliegende bommen neer.
- Vrijdag 20 Oct. Er is weer extra zwaar Engels geschut bijgekomen. Zo hard als nu heeft de barak nog niet geschud.

- Er schijnt een groot Engels leger op komst. De wegen moeten zoveel mogelijk worden vrijgehouden, vanaf gisteravond tot nader te bepalen datum.
- Zaterdag 21 Oct. We horen geen Duitse granaten, want de Engelse kanonnen brullen soms zo hard, dat er van de zang niets meer te horen is (tijdens een begrafenis van een broeder op O.L.V.t.D.)
Om half elf beginnen .de Duitse granaten weer te blaffen.
Er passeren hier veel tanks en gevechtswagens en kanonnen door een oprij laan. Ze gaan binnendoor naar B.o.Z.
- Zondag 22 Oct. De Duitse granaten waren weer op visite. Het terrein is 's avonds pikdonker en dan begint opeens kanonnenlawaai en de lucht is bezaaid met vurige strepen (projectielen).
- Maandag 23 Oct. Vannacht meerdere keren hetzelfde hels lawaai. Het Duitse geschut horen we alleen nog uit de verte ploffen, d.w.z. als het Engels geschut zwijgt, want een onweer is er niets bij. Alles schudt en trilt.
- Dinsdag 24 Oct. Een zeer rustige nacht. Ook de dag is hier rustig. In de verte horen we 's middags druk schieten richting Roosendaal.
- Woensdag 25 Oct. Huybergen is nu definitief veroverd.
In richting Roosendaal wordt verwoed gevochten.
- Donderdag 26 Oct Er is vannacht veel geschoten door de Engelsen. Huybergen heeft veel geleden; Alverna kreeg 5

	voltreffers, de boerderij 15 voltreffers. Dorpskerk is verwoest, Rectoraat en Mariagebouw uitgebrand, gemeentehuis afgebrand, het huis van de burgemeester ligt plat. De dorpingen wonen in de Duitse schuilkelders en in de kelders van St. Marie. Er zijn in totaal 4 doden.
Vrijdag 27 Oct.	Vannacht waren enkele harde knallen te horen. Het Engelse geschut trekt in de richting Berqen op Zoom.
Zaterdag 28 Oct.	B.o.Z. is gevallen. In Hoogerheide vallen nog altijd Duitse granaten.
Zondag 29 Oct.	In de bossen tussen Volksabdij en Ossendrecht is een V-1 gevallen ('s nachts kwart voor twee) In de verte kanongebulder. Ze zijn nu bij Roosendaal bezig.
Maandag 30 Oct.	't Is alsof er zware ontploffingen zijn in de verte (richting Roosendaal). 't Is geen gewoon gebulder van kanonnen. Enkele malen per dag horen we in de verte nog enkele V-1 's ontploffen.
Dinsdag 31 Oct.	Men zegt dat Roosendaal bevrijd is.
Woensdag 1 Nov.	Op de wegen liggen overal granaatscherven, granaatsplinters en scherven.
Dinsdag 2 Nov.	Er komen veel vliegtuigen over. Ze vliegen richting Duitsland, en komen na enkele uren 'leeg' terug. Ze vliegen hier heel rustig, alsof ze boven Engeland waren. Er is geen afweergeschut meer te horen.

Belevenissen van de heer P. van Ginneken die in 1944 op het Zandfort woonde en toen 20 jaar oud was.

De weg naar het vliegveld

Dolle Dinsdag begon bij ons al op Maandagavond. Op het vliegveld waren de Duitsers om zes uur in de namiddag begonnen met het vernietigen van een aantal belangrijke bunkers.

Goossen, die lange tijd als burger op het vliegveld werkzaam was geweest, wist te vertellen dat om kwart over negen de laatste bunker opgeblazen zou worden en dat daarna de weinige soldaten die er nog waren van het vliegveld zouden vertrekken. Hij was bovendien in het bezit van een groot aantal sleutels van diverse gebouwen van het terrein.

Toen we kort na de laatste ontploffing een paar Duitse legerwagens over het Zandfort zagen rijden, wisten we dat het vliegveld verlaten was. Reeds in de nacht brachten verschillende insiders al een bezoek aan het vliegveld en namen daar mee wat ze dachten nodig te hebben.

Op Dolle Dinsdag zelf zijn we nog wel terug gegaan maar we liepen daar toen rond als belangstellenden, als supporters, om de mensen de weg te wijzen en tips te geven.

Mooie taferelen waren dat, de mensen namen de gekste dingen mee. De flessen sterke drank, die daar ook te vinden waren, werden ter plaatse al aangesproken, hetgeen een vrolijke stemming opleverde.

In de kantine trof ik een man aan die o.a. een doos met potjes mosterd gevonden had. Onder luide aanmoedigingen van de overige aanwezigen werd pot na pot kapot gegooid tegen een grote foto van Hitler.

Na Dolle Dinsdag zijn er nog wat Duitsers teruggekomen en hebben daar de gestolen goederen in ontvangst genomen, die middels een proklamatie teruggevorderd waren. Veel is er echter niet teruggekomen. De meesten durfden niets terug te brengen omdat ze bang waren voor represailles.

Er werd ook niet veel meer gewerkt in die dagen. Alles lag stil. Soms werden we gevorderd door de Duitsers om bomgaten dicht te gooien of om boomstammen te plaatsen. Deze boomstammen werden op open velden geplaatst om het landen van para-troepen te bemoeilijken.

Toen de beschietingen begonnen, rond 7 oktober, brachten we de meeste tijd in de kelder door. De familie de Leeuw was ook bij ons in de kelder gekomen en zo zaten we met elf mensen bij elkaar.

Tussen de beschietingen door probeerden we dan voor wat eten te zorgen, maar dat ging ook niet zo eenvoudig. Ik herinner me nog dat we de kachel aan zouden maken om wat koffie te zetten. Nadat we drie keer onze pogingen hadden moeten staken vanwege nieuwe beschietingen, hadden we eindelijk toch een ketel water op een brandende kachel staan. Toen we na een kwartiertje gingen kijken of het water al kookte, was er een granaatscherf door de ketel gegaan en waren we weer even ver als bij het begin van onze poging.

Zo leefden we van de ene dag in de andere, waarbij onze enige bezigheden bestonden uit de zorg voor onze veiligheid en ons levensonderhoud.

Op Dinsdagmorgen (10 oktober) kwam Harry de Moor bij ons vertellen dat een koe van hem gewond in de wei liep. Ik ging met Harry mee naar de wei achter zijn huis om samen met hem de koe te slachten en te proberen er nog zoveel mogelijk bruikbaar vlees af te halen.

Net op het moment dat we met onze operatie zouden beginnen sloegen er links en rechts granaten in en we vluchtten ijlings naar de eigen gebouwde schuilkelder bij de Moor.

Het werd de langste en de hevigste beschieting die we tot dan toe hadden meegemaakt. Tot 's middags 3 uur zaten we constant in de schuilkelder.

Toen we eindelijk weer buiten konden komen schrokken we geweldig van de ravage die we daar zagen. Alle huizen in de buurt waren zwaar beschadigd, sommigen waren zelfs geheel vernield. Ook de woning van de Moor had al grote gaten in het dak en de muur. Er liepen een paar varkens en geiten buiten, maar voor de rest was het beangstigend stil.

Benieuwd en ongerust over de situatie bij ons thuis wilde ik via de Wipstraat terug naar huis gaan. In de schuurdeur van Dolf Prop stond een soldaat in een uniform dat ik tot nu toe nog niet gezien had. Hij hield me tegen en zei: "Go back, it is very dangerous here". Dat was de eerste Canadees die ik op het Zandfort gezien heb. Hij duwde me een pakje sigaretten in de hand en gebaarde dat ik dezelfde richting terug moest gaan waar ik vandaan was gekomen.

Ik terug naar de Moor. Er werd weer geschoten en we trokken ons weer terug in de schuilkelder. Ik vertelde wat ik gezien had en al spoedig rookten we onze eerste Engelse sigaret. Ondanks het granaatvuur dat buiten neerregende waren we in een opgewekte stemming. De Canadezen zaten immers vlak bij en het zou zo afgelopen zijn met de oorlog.

Het was al donker, ongeveer negen uur, eer ik terug naar huis kon gaan. In plaats van Canadezen zag ik weer Duitsers rondlopen.

Na de vernielingen die ik op mijn terugtocht had gezien, was de schade aan ons huis opvallend klein; misschien wel doordat we een honderd meter van de grote weg af woonden.

Die dag en de daarop volgende dag zijn de meeste mensen van het Zandfort al op de vlucht gegaan. Veel van hun hadden een onderkomen gevonden in de oven van Steenfabriek "de Vijver". Anderen waren doorgetrokken naar Bergen op Zoom en enkelen was het gelukt om naar Ossendrecht uit te wijken.

Donderdag voormiddag zagen we vanuit ons huis Canadese gevechtswagens en militairen op het erf van de boerderij van Meeus (thans Swagemakers). We gingen naar buiten en zwaaiden in hun richting, ze zwaaiden terug. We waren weer blij; met de Canadezen zo dicht bij ons kon het niet lang meer duren eer we bevrijd zouden worden.

Uit de richting van het vliegveld hoorden we geluid van zware tanks en we veronderstelden dat de Tommies langs de Wouwbaan het Zandfort op zouden komen.

Groot was onze verbazing echter toen we vanachter het bosje, tussen ons en het vliegveld, weer Duitse soldaten tevoorschijn zagen komen. Ze liepen achter elkaar, misschien wel dertig man, in de richting van de boerderij van Meeus. Daar zagen we ook geen Canadezen meer.

Toen de Duitsers tot op ongeveer 200 meter van de boerderij genaderd waren werden ze onder mitrailleurvuur genomen en de een na de ander tuimelde tegen de grond vreselijk om zo iets te zien.

De tanks die we gehoord hadden bleken Duitse tanks te zijn die vanaf Bergen op Zoom, via het vliegveld, waren ingezet. Ze kwamen door en er ontstonden hevige gevechten die de gehele dag en de daarop volgende nacht voort duurden.

Het werd ook voor ons een onhoudbare toestand en we besloten om vrijdagmorgen op de vlucht te gaan, richting Ossendrecht. We kwamen echter niet verder dan een paar honderd meter van onze woning. Toen we daar al drie kwartier dekking hadden moeten zoeken achter een kapot geschoten gevel, zijn we maar terug naar huis gegaan, er was geen doorkomen aan.

Zondag 15 oktober kwamen er 's morgens Duitsers bij ons die ons mededeelde dat we over een uur klaar moesten staan. We zouden dan met paard en wagen vervoerd worden naar Bergen op Zoom.

Wij zagen daar echter geen heil in en we begonnen weer aan een poging om richting Ossendrecht te ontwijken. We namen een kruiwagen mee waar de kleine kinderen van de Leeuw op konden zitten en zo trokken we op pad, via de Wipstraat en de Nijverheidsstraat in de richting van de Duinstraat.

Het werd een tocht met vallen en opstaan. We kwamen geen soldaten tegen maar er werd geschoten in alle richtingen. Vooral tussen ons en de Antwerpsestraatweg (d'Hoef) hoorden we veel mitrailleurvuur en geweerschoten. Telkens als we kogels over ons heen hoorden fluiten zochten we dekking in een sloot of onder een heg.

Na ongeveer twee en een half uur bereikten we de boerderij van van Ostaai (Van Osta?) en daar zaten dan weer de Canadezen.

We waren door de linie en al ging onze verdere tocht naar Ossendrecht en Zandvliet nog niet helemaal over rozen, hadden we toch al het gelukkige gevoel dat we vrij waren en dat we met ons groepje ongedeerd de bevrijding hadden doorstaan.

Materiële schade tengevolge van de Bevrijding

- 72 huizen door brand vernietigd,
- 355 huizen, zwaar beschadigd door granaatvuur 'en daardoor onbewoonbaar,
- 235 licht beschadigde huizen,

Verder werden vermist of gedood:

- 146 paarden,
- 329 stuks rundvee,
- 506 varkens,
- 448 geiten,
- 3348 kippen,
- 3461 konijnen.

De strijd aan het Hooghuis

Het Hooghuis ⁷⁾, dat vermoedelijk vroeger een klooster geweest moet zijn en later een boerderij geworden is, werd in de sombere dagen van oktober 1944 bewoond door de familie van Lakwijk-Snepvangers.

Het verhaal, dat wij van dit echtpaar mochten optekenen is kort, maar de inhoud ervan getuigt van de fanatieke strijd, die om dit bolwerk gestreden is.

Aanvankelijk werd de kelder - een stevig bolwerk met gemetselde gewelven - bewoond door de fam. van Lakwijk met hun kinderen. Al naar gelang de verwoesting steeds groter werd en menig een uit zijn huis of kelder werd verdreven, groeide ook hier het aantal vluchtelingen.

Inwoners van Woensdrecht en Hoogerheide zochten hier een veilig heenkomen.

"Veilig" veronderstelde men. Het aantal kelderbewoners bedroeg op de duur 26, waaronder een baby van 11 dagen van de fam. Jumelet. De vader van de baby was reeds maanden ondergedoken in zijn eigen huis, maar had op het moment van zijn bevrijding in de Duinstraat zijn schuilplaats moeten verlaten en was hier aangeland.

⁷ Het Hooghuis aan de Bossestraat in woensdrecht, uitkijkpost over het lage land, dat zich uitstrekt van de Brabantse Wal tot aan de Oosterschelde

Onder aan de berg hadden de Duitsers verschillende mobiele kanonnen opgesteld, die regelmatig in vuur en rook hun zware granaten over de berg spuwden naar bevrijd gebied in Hoogerheide en Ossendrecht. Was de Duitse kruitdamp opgetrokken dan walmde er weer een wolk van damp en stof rond ons huis van de ontploffende Canadese granaten. Voor sommige Duitsers werd het af en toe teveel en deze zochten dan beschutting in onze kelder. Ze kropen als ratten onder een zwaar arduinen kelderschap en deden het van angst en ellende in hun broek. Bleek ontdaan en met knikkende knieën strompelden ze de keldertrap weer op, bang dat ze hun vrachtje zouden verliezen.

Gedurende de eerste dagen van de strijd kon er nog gekookt worden. Vlees van doodgeschoten koeien werd in allerijl voor de consumptie klaargemaakt. Ook de melk werd nog gekookt. Later werd dit koken verboden, omdat de Duitsers rokende schoorstenen vreesden als de dood.

Op den duur werd de melk slechts rauw geconsumeerd. Met wat suiker en wat Belgische "Impérial" puddingpoeder werd de melk wat op smaak gemaakt en gegeten. Als nagerecht werden er enige appels geconsumeerd.

Meerdere keren werd er door een van de aanwezige mannen een koe binnengehaald en voor de kelderdeur door mevr. van Lakwijk gemolken. Soms gebeurde het dat dit beest ook anaal wel iets wilde spuien, maar dit nam men maar op de koop toe. Op zekere dag stapte Adriaan Cornelissen naar boven om zich te scheren, verschrikt kwam hij terug met de mededeling dat de grote hangar met de volledige oogst van dat jaar in lichterlaaie

stond. Er was geen redden aan. Hoe feller de strijd werd, des te meer gewonde Duitsers werden er bij ons binnen gebracht. Het leek wel een nood-hospitaal. Na behandeling werden ze afgevoerd in de richting Bergen op Zoom.

Zondag 15 oktober

Daar we geen bericht hadden ontvangen om te vluchten, zijn we rustig in de kelder gebleven. We hebben die dag geen andere mensen gezien.

Maar dan !

Maandag , 16 oktober

De grote slag om Woensdrecht is in volle gang. Plotseling hoorden we een vreemd gestommel. Het waren geen Duitsers, maar 8 Canadezen, die rond scharrelden in ons huis. Met 8 man hadden ze vrij rustig bezit genomen van "Het Hooghuis".

We waren blij en konden ons niet voorstellen dat we echt bevrijd waren. Maar dan opeens breekt de hel weer los. Geroep en getier, hevig mitrailleurvuur overal om ons heen. In een gevecht van man tegen man probeerden de Duitsers hun positie te heroveren. Machinepistolen ratelden hun magazijnen leeg. Met het bajonet op het geweer werden deuren en kasten gekraakt. Duitsers en Canadezen sprongen uit de ramen en renden dan weer naar binnen.

Met het hoofd in de handen en de vingers in de oren, hoorden we dit verschrikkelijke kabaal tot in de kelder.

Hoe lang deze ellende heeft geduurd, weten we niet meer. Maar toen was het alsof ook ons laatste uur was aangebroken. Maar gelukkig, het lawaai stierf weg en zeer tot onze spijt hadden de Canadezen de strijd verloren. Een van hen lag dood in de keuken,

de andere zeven waren krijgsgevangen. Hoe groot de verliezen aan Duitse zijde waren hebben we niet vernomen. Na dit vreselijke tafereel moesten we tot overmaat van ramp de kelder ontruimen.

Daar stonden we, wezenloos in een groepje bij elkaar, in afwachting van hetgeen er nu zou gaan gebeuren.

Duitse officieren, met zend- en ontvangstapparatuur, namen bezit van onze kelder. Daar stonden we nog steeds, vluchten, blijven, toch vluchten of blijven !

En alsof er een wonder geschiedde, op een gegeven moment kwam het Duitse leger uit onze kelder en mochten wij er weer in. Dus blijven.

Hoe monsterachtig de Duitsers na deze aanval bij ons in de buurt tekeer zijn gegaan, mag blijken uit het bericht, dat we later vernamen.

In de Steenstraat hadden ze twee mannen uit de kelder gehaald: dhr. Dons en dhr. Kil, en zonder vorm van proces achter de heg van hun huis gefusilleerd.

In dezelfde straat, bij de fam. Iriks, hadden ze een handgranaat in de kelder geworpen. Gevolg hiervan was dat de zoon van de familie dodelijk getroffen werd.

De angst groeide zienderogen onder ons. Maar we bleven wachten op onze bevrijders. Toch hebben we die thuis niet meer mogen ontmoeten.

Op **20 oktober** was de toestand zo kritiek geworden, dat we niet langer durfden te blijven. We hebben toen alles verlaten en zijn met z'n allen op pad gegaan richting Ossendrecht. Door de

Bossestraat kwamen we op de Nederheide waar we in handen liepen van de Canadezen, die hier nog in stelling lagen. De frontlijn had zich weer danig gewijzigd.

Enfin deze bevriende soldaten boden ons direct hulp en begeleidden ons naar de leemputten op de IJsberg. Daarna hebben we onze weg verder gezocht naar Ossendrecht.

We waren bevrijd, maar op deze manier had het niemand van ons ooit kunnen dromen.

De Dorpsstraat in Woensdrecht

Het is vrijdagavond, 6 oktober 1944. Het geschut en geratel van mitrailleurs dat we al een hele tijd hebben gehoord komt duidelijk dichterbij.

Hoe lang zal het nog duren eer de bevrijding er is, vraagt iedereen zich af. Aan de ratelende mitrailleurs te horen kunnen ze niet verder meer zijn dan Ossendrecht. Kunnen we morgen de vlag uitsteken? Met een angstig doch ook blij voor gevoel gaan we slapen.

Totdat ..., onder de morgen een paar harde dreunen van inslaande granaten ons uit onze rust wekken.

Wat is er gebeurd? Nog enigszins slaapdronken kunnen we ons niet direct realiseren wat er aan de hand is, Het is nog maar onze eerste vuurdoop, Als de dag is aangebroken vernemen we dat achter in het dorp enkele granaten zijn ingeslagen, Een oud vrouwtje is hierbij jammerlijk omgekomen. De blijde verwachting die in ons was wordt overschaduwd door de vrees voor het ongewisse dat ons te wachten staat, We gaan de straat op en zien op enkele plaatsen de eerste vernielingen die de granaten hebben aan gericht. Het komt allemaal een beetje onwerkelijk over, Is dit de bevrijding waarop we meer dan vier jaar hebben zitten wachten en waarvan we in onze onnozelheid geen andere voorstelling hebben dan van een groot feest?

Op straat zijn slechts enkele mensen. Een Duitser loopt wacht. "Jetzt geht's los mein lieber Freund", zegt hij. Hij is er nog een van het goedmoedige soort. Zijn landgenoten die later op de dag zullen arriveren zijn van een heel ander kaliber.

De dag vordert. Als we in de tuin staan hebben we het zicht op de Bunt, het Koepeltje en het Steengeleg van Jacobs. Duidelijk horen we daar mitrailleurs en geweerschoten. Daar moeten ze dus al zijn. De burens komen bij elkaar en bespreken de toestand. Wat gaan we doen? De komende nacht in huis slapen wordt niet meer verantwoord geacht,

Reeds meer dan een jaar geleden hebben we net als zovele mensen in de tuin een schuilkelder gemaakt. Het is een diepe kuil. Tegen de wanden zijn pakken stro geplaatst. Er boven op liggen zware balken afgedekt met pakken stro en daar bovenop een dikke laag aarde. Er hangt een mufte lucht in.

Tegen de scherven die steeds neervielen als het geschut op "de berg" in werking trad bood deze schuilkelder voldoende bescherming. Maar zal hij ook veilig zijn als er granaten gaan vallen zoals vannacht is gebeurd? We vertrouwen het niet. Ook de kelder in huis heeft maar een houten zoldering en wordt niet voldoende veilig geacht.

Via de burens vernemen we dat ook de familie Tummers, die slechts een paar huizen verder woont, de nacht in de kelder gaat doorbrengen. Zij zijn maar met een paar mensen en hebben in hun twee kelders die voorzien zijn van stenen gewelven en ijzeren balken, plaats genoeg.

Tegen de avond pakken we wat beddegoed, het in huis aanwezige geld, draaien de deur op slot en begeven ons naar de familie Tummers. Hier konden we in een duistere kelder volgelegd

met stro. Naast de familie Tummers treffen we hier ook mevrouw van Bergen en Marie Cornelissen aan en een man in een blauwe overall die we eerst niet goed kunnen thuiswijzen. Hij is erg angstig en stil.

De heer Tummers legt ons uit dat dit de heer Badstieber is, een Oostenrijker in Duitse krijgsdienst die hier is ondergedoken. Hij zat aanvankelijk bij de familie Kuylen in de schuur maar toen de Duitsers hier hun intrek namen werd het hem daar te warm onder de voeten zodat hij hier onderdak heeft gekozen. Later in het gesprek wordt het ons duidelijk dat de heer Badstieber door een handige list voorkomen heeft dat het Philomenaklooster te Hoogerheide werd opgeblazen.

Wanneer de Duitsers hem hiervoor te pakken hadden gekregen had hem dat zeker zijn leven gekost. Dat hij nu, nu de bevrijding zo dicht bij lijkt, bijzonder angstig en nerveus is, is verklaarbaar. 's Nachts breekt de hel goed los. De granaten gieren angstig fluitend over ons heen en regelmatig horen we ze inslaan. Nu eens dichtbij dan weer verderaf. Van slapen komt niet veel. Wij zijn blij als we tegen de morgen wat licht zien.

Het is zondag 8 oktober. In de vroege voormiddag komt grootvader, die een tweehonderd meter van ons vandaan woont, ons opzoeken. Hij is bij ons huis geweest. Juist op het moment dat hij daar aankwam waren er enkele bebaarde Duitsers van de Herman Göringtroepen de achterdeur met een bijl aan het openhakken. Hij had hiertegen bezwaar gemaakt maar moest toen wel gauw maken dat hij weg kwam anders was de volgende bijlslag voor hem geweest.

Hij vertelt dat hij heeft gehoord dat de Canadezen in de Onderstal zitten, juist tot aan de bocht waar de rails van de leemkuil lopen, We brengen de dag verder door in de kelder.

Regelmatig slaan dichtbij granaten in.

Het is niet raadzaam lang boven de grond te blijven. Moeder gaat nog even naar huis om wat eten te halen, dat in de kelder staat.

De Duitsers hebben in ons huis een Rode Kruispost ingericht, doch laten haar ongemoeid haar gang gaan.

Weer valt de nacht. Zal de volgende dag uiteindelijk de bevrijding brengen?

In de schuur van Kuylen en even daar achter in enkele hokjes zitten nog Duitse posten. Direct daarachter is het niemandsland.

We kunnen stellen dat we in de eerste frontlinie zitten.

In de nacht rijden tanks door de straten. Ze blijven staan, schieten en rijden dan weer weg. Na enige ogenblikken volgt dan een granaatregen van de Canadezen op de plaats waar even tevoren de Duitse tank stond.

In de vroege ochtend van maandag de negende horen we luid jammeren. Verschrikt gaan we kijken wat er aan de hand is. Het blijken de families Luiks en Van Oosterbosch te zijn. Beladen met wat schamele bezittingen die zij nog mee hebben kunnen nemen komen ze de kelder binnen.

De avond tevoren zijn zij door vijf Duitsers uit hun eigen schuilkelder, die ook volgens het bekende recept van pakken stro was gemaakt, gejaagd. Niet wetende waarheen, hebben zij de nacht doorgebracht op de meest veilige plaats in hun reeds gedeeltelijk verwoest huis.

In de nacht is er in de ingang van de schuilkelder waarin de Duitsers hun intrek hadden genomen een voltreffer gevallen. Geen van de Duitsers had het overleefd.

De aanblik was verschrikkelijk geweest.

We maken ruimte in de kelder die nu helemaal vol is. Er gaan veel makke schapen in een hok en het kan immers ieder ogen bij ik afgelopen zijn.

De proviandering begint nu een probleem te vormen.

Niettegenstaande de grote gevaren hieraan verbonden bakken Jef en de gebroeders van Pul nog. Hiervoor, al is het dan laat, nog onze hulde. Af en toe weten we een broodje te bemachtigen. Cornelia de Jong beter bekend als Nelie Mark, is van geen duivel of hel bang en kookt op haar fornuis voor de hele buurt aardappelen tot op een dag haar hele keukentje aan diggelen wordt geschoten zodat zij gedwongen wordt op non-act iet te gaan.

Onze voedselvoorraad bestaat dan nog uit enige weckflessen appelmoes en wat appels die gedeelte! ijk onder het puin liggen op een zolder van de familie Tummers.

Het dorp is inmiddels al flink gehavend. Vrijwel ieder huis heeft al aanzienlijke schade opgelopen.

We weten dat er thuis in de kelder nog enkele weckflessen staan. Zo gauw er in de beschieting een tussenpauze is, deze duren meestal ongeveer tien minuten, zullen moeder en ik naar huis gaan om nog wat te halen. Thuis in het keldertje aangekomen barst eerder dan we verwacht hadden de beschieting weer los. We drukken ons zo dicht mogelijk tegen de muur hopen dat dit de grootste veiligheid geeft.

Boven ons is het kelderraampje. Bij dit raampje horen we enige Duitsers die hier trachten enige beschutting te vinden. Plotseling op slechts een tiental meters afstand slaat met een oorverdovende dreun een granaat in. Een soldaat begint te kermen en te huilen en roept: "Mutti ich bin verwundet." We horen vlugge voetstappen. Zijn kameraden nemen hem terwijl de beschieting doorgaat mee. Na enige tijd houdt de beschieting op en we maken zo vlug we kunnen dat we weggkomen. We lopen door de tuin en zien daar de zwaargewonde inmiddels overleden Duitser liggen.

De volgende dagen brengen niet veel nieuws.

Iedere morgen als het licht wordt gluren we door de spleten van het berghokje dat aan de buitenkant over de ingang van de kelder is gebouwd, in de hoop Canadezen te zien.

We hebben al gehoord dat ze al in de boomgaard van de Puyt zitten. Ontmoedigend is het steeds weer langs de huizen die inmiddels allemaal veranderd zijn in ruïnes, Duitsers te zien sluipen. Steeds gaat de beschieting door met slechts nu en dan kleine tussenpauzen. Iedereen wordt wanhopig. De rozenkransen worden voor de dag gehaald, er wordt gebeden. Er wordt beloofd dat als we deze hel levend zullen verlaten, in de kelder uit dankbaarheid een kruisbeeld zullen ophangen.

In de morgen van de 11e oktober, het is nog duister, horen we mensen huilen en jammeren. Verschrikt gaan we naar de uitgang. Het blijkt grootmoeder met nog enkele bekenden te zijn. Zij zat met grootvader en nog een aantal mensen bij de burens Borremans in de kelder. De kelder had slechts een houten

zoldering. In de vroege morgen is aan de westzijde van het huis, ongeveer anderhalve meter boven de grond een granaat ingeslagen. Gezien de richting waar hij vandaan is gekomen, moet het een Duitse zijn geweest. De houten zoldering bood weinig bescherming. Grootvader lag precies onder de plaats waar de inslag plaatsvond, naast hem een meisje. De inslag, die gepaard ging met een fel licht en een oorverdovende klap, veroorzaakte een wolk van kruitdamp en stof in de kelder. In de donkerte die hierop volgde vluchtte iedereen in paniek weg naar het verderop gelegen huis van Schijvenaars waar ook een Rode Kruispost was gevestigd. Daar aangekomen bemerkte grootmoeder dat grootvader ontbrak. Zij gingen direct terug en vonden hem daar zwaar gewond, reeds overleden, half bedolven onder het neergestorte puin. De wanhoop die in de kelder reeds heerst wordt wanneer dit treurige nieuws wordt verteld, nog groter.

De voedselvoorziening wordt steeds nijpender. "Wat moet er gebeuren"? Er beginnen stemmen op te gaan om naar Bergen op Zoom te vluchten. Bekend wordt dat Johan Overbeeke die in de buurt woont al gaat vertrekken.

Na veel heen en weer gepraat wordt besloten toch maar te blijven, wat wacht ons immers in Bergen op Zoom? Liever willen we in Woensdrecht bevrijd worden. We zullen direct aan de slag gaan om alles op te knappen zodra die beschieting die iedereen murw maakt maar op wil houden en de Canadezen in de straat verschijnen.

De heer van Oosterbosch weet al te vertellen hoe ze er uitzien. Hij heeft toen hij nog thuis was er al drie op een afstand in de

Onderstal gezien. We worden heen en weer geslingerd tussen hoop en wanhoop.

Grootvader wordt tussen de beschietingen door naast de gevel van het huis in een ondiepe kuil provisorisch begraven. Voor de begrafenis gaan we nog even naar hem kijken. De weg ligt vol met puin, gebroken dakpannen, glas en electriciteitsdraad.

Overal bom- en granaattrechters.

In de weien ligt al het vee dood. Ons huis heeft al zoveel voltreffers gehad, dat we er niet veel meer in behoeven te zoeken. Ons goed gemeste varken ligt dood. Hier ligt zoveel vlees dat we zo goed zouden kunnen gebruiken maar we durven er niets van af te snijden, bang voor besmetting.

Het wordt zondag de vijftiende. In de voormiddag horen we boven in het huis voetstappen. Het blijkt dokter van de Kar te zijn vergezeld van enige Duitsers. Hij komt vertellen dat op last van de Duitsers de Woensdrechtse bevolking moet worden geëvacueerd naar Bergen op Zoom. Het is verplicht.

Ontdaan zoekt iedereen zijn voornaamste spullen bij elkaar. Een beetje kleding, enkele dekens en een paar appels voor onderweg. Rond de middag vertrekken we tussen de beschietingen door. We gaan in de richting van de kerk. De toren hiervan is al naar beneden gestort.

Duitsers sturen ons de Rijzende weg op. Overal moeten we dekking zoeken voor de granaten die constant boven onze hoofden fluiten en dikwijls op geringe afstand uit elkaar barsten. We komen langs de stompe toren.

Deze is als het ware middendoor gekloven. De ene helft staat er nog. De andere helft ligt in puin.

In de Bossestraat gekomen gaan we in de richting van het Hooghuis hopende dat dit de veiligste route is. Van het granaatvuur hebben we nu inderdaad wat minder last, doch ook hier het bekende beeld, kapot geschoten huizen en dood vee. We gaan langs de weiden achter het Hooghuis en komen ter hoogte van de Vinkenbergesstraat op de grote weg. We passeren de Lange Steen. Hier ligt een grote stapel lijken van gesneuvelde Duitse soldaten.

De meeste zijn geheel of gedeeltelijk ontkleed. De aanblik is achteraf gezien verschrikkelijk doch doet ons op dat ogenblik, door de ellende die we al hebben meegemaakt, betrekkelijk weinig.

Verder op de weg naar Bergen op Zoom, ter hoogte van het huidige tunneltje zien we plotseling een aantal Engelse vliegtuigen op ons afkomen.

Zij beginnen juist achter ons in duikvlucht te bombarderen en te mitrilleren. De kogels ketsen op de keien. We drukken ons tegen een aarden wal om beschutting te zoeken.

De vliegtuigen zijn weg, we lopen enige honderden meters en dan komen ze weer terug. Weer in duikvlucht mitrilleren ze vlak bij ons.

We vluchten in een van de villa's die daar staan. Als de kust weer veilig is gaan we weer verder.

Dezelfde beschieting herhaalt zich even verder nogmaals zodat we weer een andere woning moeten binnenvluchten.

Wat de bedoeling van deze beschieting is geweest hebben we nooit kunnen achterhalen, doch blijktbaar hebben zich niet ver van ons vandaan ook Duitsers bevonden.

Aangekomen in Borgvliet valt het ons op dat het daar erg stil is. Een groot gedeelte van de bevolking is hier met het oog op het naderende onheil al geëvacueerd.

Even verder lijkt het ons of we in een andere wereld komen. Hier zien we kinderen in zondagse kleren - we beseffen dan pas dat het zondag is - op straat spelen. Zij hebben nauwelijks weet van de ellende die slechts een kilometer of acht verder wordt geleden en bekijken ons, die er smerig en vies als schooiers uitzien, argwanend.

De ontvangst door de Bergse bevolking is hartelijk.

Gelukkig heeft zich daar niet herhaald wat wij al hadden meegemaakt, doch het duurde nog tot de 27e oktober eer we echt werden bevrijd.

L. Timmermans.

Het Rode Kruis in de vuurlinie

Verslag van de Roode Kruis colonne uit Bergen op Zoom betreffende hun activiteiten tijdens de Bange Dagen van Woensdrecht en Hoogerheide.

Op dinsdag 10 oktober 1944 bereikte het Roode Kruis-commando te Bergen op Zoom het bericht, dat er een onhoudbare situatie was ontstaan in Hoogerheide.

Verschrikkelijke straatgevechten vonden daar plaats en de bevolking was zonder voldoende hulp.

Dokter Kole, de commandant, zond onmiddellijk 3 vrijwilligers naar Hoogerheide om daar op onderzoek uit te gaan en zo mogelijk reeds hulp te bieden.

Met flink gevulde verbandtassen werd de reis om 1 uur in de namiddag aangevangen.

's Avonds werd met spanning naar hun terugkomst uitgekeken, maar niemand kwam opdagen. Ook in de dagen, die volgden kwam er niemand terug. Als gevolg daarvan werden reeds zeer gevreesde conclusies getrokken.

De vrijwilligers hadden echter Hoogerheide niet kunnen bereiken en waren op eigen gezag naar Woensdrecht gegaan. Hier was de toestand dermate kritiek, dat de hulp zeer goed op zijn plaats was.

Aanvankelijk werd standplaats gekozen bij pastoor Stal laert in de kelder. Door overbezetting van deze schuilplaats zochten ze een ander onderkomen en dat werd gevonden in de kelder van de familie Schijvenaars.

Van hieruit werden dagelijks barbaarse tochten gemaakt naar kelders en schuilplaatsen, waarin zich de burgerbevolking ophield. Gewonden werden zo goed mogelijk verzorgd en een opbeurend praatje, vaak tussen kanongebulder, deed de bewoners goed.

Intussen werd ons van Duitse zijde bericht, dat de buurtschap Korteven geëvacueerd moest worden. Dat was op donderdag 12 oktober.

Enkele mannen gingen op weg, maar werden bij de tankgracht onder Borgvl iet, door een Typhoon bombardement overvallen. Deze vliegtuigen hadden het begrepen op de Duitse artillerie in de Vianenstraat. Onze mannen kropen als mollen in de mangaten langs de weg. De vliegtuigen kwamen echter terug en nu kregen ze de volle laag uit de boord-mitrailleurs. De bui was over en men toog aan het werk in Borgvliet, want deze buurt had een behoorlijk portie te pakken gekregen.

Nog steeds verkeren we in de grootste spanning over het lot van onze eerste vrijwilligers. De Antwerpsestraatweg wordt nauwlettend in het oog gehouden en op vrijdag, 13 oktober, komen er 24 vluchtelingen onder leiding van de stationschef van Woensdrecht, uit de omgeving van het genoemd stationnetje. Deze vluchtelingen worden ondergebracht in enkele leegstaande huizen in de van Hasseltstraat te Bergen op Zoom.

Nog altijd is er geen bericht van onze hulpcolonne. Waar blijven ze toch? Wat is er gebeurd? Allemaal vragen waar we geen antwoord op konden geven.

Eindelijk, zaterdag 14 oktober, bereikt dokter Kole een berichtje, waaruit blijkt dat ze in Woensdrecht zitten en dringend behoefte hebben aan chirurgische hulp en aan verbandstoffen.

De commandant besluit er zelf heen te gaan en vraagt vrijwilligers om hem te assisteren. Al degenen, die toen beschikbaar waren - 10 man - melden zich spontaan.

Er wordt contact opgenomen met de commandant van de Bergse brandweer, die ogenblikkelijk een brandspuitwagen ter beschikking stelt. Deze wordt van de nodige overlast ontdaan en daarmee trekken we naar Woensdrecht. Bij aankomst is de duisternis reeds ingetreden.

De drie mannen, die daar reeds waren, zijn verheugd ons te zien.

De vier ernstigste gewonden worden boven op de brandweervagen gebonden. Twee zieken vinden een plaatsje in de bak. Zo wordt de terugweg begonnen.

Een van de eerste vrijwilligers gaat mee terug en drie verse mensen uit onze groep worden aan de twee geroutineerden toegevoegd.

De weg terug ging niet over rozen. Op dat moment was er een heftig

artillerieduel gaande tussen Duitse en Canadese batterijen. Een grote boerderij in de nabijheid van de Kreekrakdam stond in lichterlaaie.

De chauffeur van de wagen moest zijn weg in volslagen duisternis maar trachten te vinden. Daar kwam nog bij, dat de weg bezaaid was met telefoonpalen, draden, steenpuin en pannen. Bovendien, de ellendige gaten en bulten in het wegdek, maakten het de chauffeur uitermate moeilijk.

In de bossen van Kuijpers liepen we vast op een Duitse tankcolonne.

Op verzoek van een van onze mensen kregen we het bij de Duitse commandant gedaan, dat we door mochten rijden. De helse machines werden er zelfs voor aan de kant van-de weg gezet.

In Bergen op Zoom aangekomen spoedden we ons naar het Gasthuis, waar de chirurg dokter van de Kamp nl klaar stond om de gewonden te behandelen.

Bij een der gewonden, een meisje van 18 jaar, was in de wondranden versterf ontstaan. Een van onze Roode Kruis mannen had de moed gehad om dit versterf met een gewoon uitgegloeid zakmes weg te snijden. Naar later van medische zijde werd verklaard, heeft deze ingreep het leven van het meisje gered.

De volgende dag, zondag 15 oktober, kwam in alle vroegte het bericht, dat de bezetters de volledige evacuatie van Woensdrecht hadden gelast.

Deze operatie moest, voor het donker werd, door het Roode Kruis uitgevoerd worden. Dit was voor ons een zeer zware opgave. Ruim 800 burgers, her en der verspreid, al of niet gewond, moesten op de eerste plaats door ons gewaarschuwd worden en dan nog vervoerd worden naar Bergen op Zoom. We zagen de ernst van de situatie in en begonnen dan ook direct met de provisorische voorbereiding.

Wederom was het de brandweer, die enkele wagens beschikbaar stelde, terwijl ook dhr. Bernaards bereid werd gevonden om met een vrachtauto mee te gaan. Met elke wagen gingen enige van

onze mensen mee met een Roode Kruis vlag. Dit laatste in verband met het dreigende gevaar voor aanvallen vanuit de lucht. De heer Aarts van de Hollandse Tuin, stelde zijn grote zaal onmiddellijk ter beschikking van het Roode Kruis., om aldaar de mensen op te vangen. Door een groep van ons werd intussen de jongensschool aan het Lourdesplein in orde gebracht om aldaar de vluchtelingen de nacht te laten doorbrengen.

Al spoedig kwamen de eerste wagens binnen en konden de dames van de verpleegcolonne aan het werk om baby's eten te geven en van schone luiers te voorzien. Links en rechts werden wat schouderklopjes uitgedeeld en men deed alle mogelijke moeite om de vluchtelingen weer wat op te beuren.

Een Roode Kruis helper bereikte met 43 mensen, allen te voet, veilig onze stad. Onderweg had hij als leider van de groep echter nogal wat kritieke momenten meegemaakt. Zo gebeurde het, dat tijdens een spervuur vanuit de lucht, de mensen de bossen in wilden vluchten. De bossen waren echter bezaaid met landmijnen. Dankzij zijn kordaat optreden, wist hij de vluchtelingen toch bij elkaar te houden en zo te behoeden voor nog meer ellende.

Met het laatste transport kwamen twee van onze reeds eerder beschreven mensen mee terug. Twee waren er nog achter gebleven om hulp te verlenen aan mogelijke achterblijvers. En waar was dan de derde van het gezelschap? Een van zijn collega's kwam met tranen in de ogen bij onze commandant melden, dat de derde man zeer waarschijnlijk op het slagveld omgekomen zou zijn. Op zekere dag was hij "niemandsland" ingezonden om een oude man op te halen. Hij was echter niet teruggekeerd. Deze boodschap was een zeer zware boodschap voor onze

commandant, maar niet al leen voor hem, voor ons allemaal en in het bijzonder voor de ouders van deze knaap. Gelukkig bleek later, dat hij in handen van de Canadezen was gevallen en meegenomen was naar Antwerpen.

Op woensdag, 18 oktober, werd besloten om met twee mensen naar Woensdrecht te gaan ter aflossing van diegenen, die daar achter gebleven waren. Ze kregen een "Fahrbefehl" van de Orts-commandantur en vertrokken. Toen zij in het dorpje aankwamen bleek het echter geheel in Canadese handen te zijn. Zij waren bevrijd en werden afgevoerd naar Antwerpen.

Op vrijdag, 20 oktober, komt er bericht uit Hoogerheide, dat er in de omgeving van het Pannenhuis een vrouw moest bevallen. Onze blauwe Roode Kruis wagen wordt met 2 mannen en een verpleegster er op uit gestuurd. De twee mannen wagen zich te ver in de linie en worden door de Canadezen aangehouden en meegenomen.

Ter plaatse was het ook niet pluis, want de Duitsers lieten onze wagen niet vertrekken. Eerst moesten onze mensen terug komen, die door de Canadezen waren ingepikt. Maar die mannen kwamen niet terug en de toestand van de vrouw werd steeds ernstiger. Na veel vijven en zessen mochten we dan uiteindelijk weg met de boodschap dat we ons niet meer in de frontzone mochten begeven. Gebeurde dit toch, dan zou onze wagen in beslag genomen worden.

Zaterdag, 21 oktober, des avonds om half tien komen plotseling onze twee achter gebleven helpers uit Woensdrecht opdagen, De hele dag hadden ze gelopen en in dekking gelegen voor het

verschrikkelijke granaatvuur. Naar hun zeggen zou Woensdrecht toen weer in Duitse handen zijn geweest.

Onder al deze bedrijven ging de hulp aan de vluchtelingen zonder onderbreking door. Elke morgen, middag en avond kwamen zij in verschillende ploegen naar de Hollandse Tuin om er wat boterhammen of een warme hap te halen. Veel lof voor degenen, die zich toen zo bijzonder hebben ingespannen. Het was enorm hoeveel werk dat daar verzet is.

Op 27 oktober werd Bergen op Zoom bevrijd, maar de vluchtelingen uit Woensdrecht konden nog maar sporadisch terug, want bij de meeste van hen was alles aan diggelen. Daar het pand van de St. Jozefgezellenvereniging vrij was gekomen, hebben velen daar toen onderdak gekregen en zijn er nadien nog vele maanden moeten blijven.

Wij zijn dankbaar en zeer tevreden over het werk van onze mensen, die onder en in duizenden gevaren het devies van het Roode Kruis "**INTER ARMA CHARITAS**", ook in de bange dagen van Woensdrecht en Hoogerheide, hebben hoog gehouden.

W.F.G. Besling.

Berichten van Radio Oranje

Nederlandse Regerings Voorlichtingsdienst

Stratton House Strattonstreet Londen W1. Radio Oranje

Woensdag 4 oktober 1944

Middag Ook in Brabant zal de strijd in hevigheid toenemen. De ge allieerden moeten hun front aan onze rivieren verbreden en Zeeland afsnijden opdat de haven van Antwerpen tenslotte in gebruik kan worden genomen. Het geweld van de oorlog zal dus steeds groter streken van ons land opeisen. Het doel van de strijd is zuiver. Zijn uitslag zeker. En de ontberingen en lasten die hij brengen zal, moeten wij dragen als een moedig volk.

Vrijdag 6 oktober 1944:

Ten noorden van Antwerpen zijn de Canadezen 5 km. ten noorden van het Nederlandse plaatsje Putte opgerukt.

Zaterdag 7 oktober 1944:

Ten noorden van Antwerpen drongen de Canadezen verder in Nederland tot in de buurt van Ossendrecht.

Zondag 8 oktober 1944 :

Ten noorden van Antwerpen bij IJsselstein de Canadezen oprukken: reeds ligt de toegangsweg naar Zuid Beveland onder hun kanonvuur.

Maandag 9 oktober 1944 :

Van belang voor het schoonvegen van de Zeeuwse eilanden, waardoor de haven van Antwerpen in gebruik kan worden genomen, is de opmars van de Canadezen in de richting Bergen op Zoom. Daar staan zij nog ver van af, maar zeer dichtbij staan de Canadezen bij de weg en spoorlijn, die vanuit Roosendaal over Bergen op Zoom naar het eiland van Zuid-Beveland loopt. Dat is de enige directe toegangsweg naar Walcheren. Zij ligt nu onder zeer goed gericht geallieerd kanonvuur en zal dus binnenkort niet meer bruikbaar zijn. Dat zal dan in elk geval het begin van het eind betekenen van de Duitse heerschappij over de Scheldemonding.

Het Geallieerde commando van vanochtend deelde mede, dat ten noorden van Antwerpen Hoogerheide en Kalmthout werden bevrijd. Hoogerheide ligt vlak bij Woensdrecht en Woensdrecht ligt 1 km van de spoorlijn naar Zuid Beveland.

[.....]

Generaal Crerar een Duitse tegenaanval af te slaan te Westen van Ossendrecht. Later drongen de Geallieerden echter door tot in de nabijheid van het dorp Korteven. Bergen op Zoom is door de Duitsers tot een steunpunt van hun tegenstand gemaakt.

Dinsdag 10 oktober 1944:

Bij Woensdrecht hebben de Duitsers ter bescherming van de verbinding met Zuid Beveland versterkingen naar voren gebracht.

Binnen het kader van het offensief in West-NoordBrabant worden de Duitsers langzaam maar zeker teruggedrongen in de richting van Bergen op Zoom; hierdoor zijn hun verbindingen te land met Walcheren en Zuid Beveland afgesneden.

avond: De Duitsers hebben een honderdtal tanks geconcentreerd ten noorden van de I in ie Bergen op Zoom-Breda-Tilburg.

Woensdag 11 oktober 1944 :

middag: De Geallieerde troepen hebben de verbindingen van Zuid-Beve land met Brabant afgesneden. De Duitse troepen in het zuiden van Zeeland zijn hierdoor geïsoleerd.

avond: De Canadese troepen die bij Woensdrecht de toegang naar Zuid Beveland en Walcheren hebben afgesneden, moesten gedurende de laatste twee dagen het hoofd bieden aan verwoede Duitse tegenaanvallen, daar het Duitse opperbevel tegen elke prijs, de toegangsweg naar de eilanden wil openhouden.

De Canadezen bevonden zich vandaag al 2½ km te noorden van Woensdrecht, terwijl het andere deel van hun troepen plotseling naar het westen zwenkte en over de landtong doordringt naar Zuid Beveland.

Donderdag 12 oktober 1944 :

morgen: De Canadezen naderen Bergen op Zoom.

middag: De bijzondere correspondent van de TIMES bij de 21e Leger groep geeft enkele bijzonderheden over de opmars der Canadezen voorbij Woensdrecht. Hij wijst erop van hoeveel belang de Duitsers het bezit achten van de strook orond in Noord-Brabant ten oosten van de toegang naar Zuid-Beveland.

In de gevechten voor de verdediging daarvan brachten zij een hele brigade van aanvalskanonnen naar voren d.w.z. rijdende 75 mm wapens, die zij gewoonlijk maar spaarzaam aanwenden en dan alleen in bijzondere omstandigheden. Zij gebruikten ook enkele tanks. Niettemin werd de tegenstand door de Canadezen gebroken. En deze dringen nu niet alleen over de landtong door naar het ei land van Zuid Beveland, maar naderen ook steeds meer Bergen op Zoom.

avond: Bij het begin van de Westerschelde, is de landtong, die Zuid Beveland verbindt met Brabant, vrijwel geheel in Canadese handen. Benoorden de spoorweg hebben de Duitsers slechts een smal le corridor van 400 meter breed langs de Oosterschelde. Overdag kunnen zij hierlangs geen troepen verplaatsen.

Vrijdag 13 oktober 1944:

morgen: Bij Hoogerheide hebben de Duitsers vergeefse zware tegenaan vallen gedaan vlakbij Woensdrecht.

Zaterdag 14 oktober 1944:

middag: Zware Duitse aanval op de landtong van Zuid Beveland. De Duitsers zijn in de aanvalten zuiden van Bergen op Zoom.

avond: In westelijk Brabant felle gevechten in de sector, waar Zuid Beveland grenst aan Brabant.

Zondag 15 oktober 1944:

Het nieuws van de strijd om de landtong van Zuid Beveland is minder goed. De Duitsers hebben, volgens Reuter, de weg en de spoorweg op de dam naar Zuid Beveland heroverd. Het zuidelijke gedeelte van de dam is nog in Canadese handen en vandaar bestrijken zij met alle vuurwapenen de smalle toegangsweg, die de Duitsers naar Zuid Beveland hebben vrijgemaakt.

Von Rundstedt brengt versterkingen naar dit voor hem zo hoogst belangrijke punt van het front. Ook heroverden de Duitsers Woensdrecht.

Woensdrecht werd drie dagen ge leden door de Canadezen bevrijd, maar niet geheel; er bleven Duitse nesten in het stadje zitten. Met deze Duitse nesten hebben S.S.- en paratroepen thans een verbinding tot stand gebracht. De Canadezen vechten echter verwoed terug.

Maandag 16 oktober 1944 :

middag: Woensdrecht is door de Canadezen veroverd. Het zwaartepunt van de gevechten in Nederland ligt op het ogenblik nog altijd rond de Schelde. De Duitsers verliezen langzaam maar zeker terrein in

West Zeeuws-Vlaanderen, zij herwonnen echter grond ten zuiden van Bergen op Zoom, langs de toegangsweg naar Zuid Beveland.

Bij Woensdrecht is een moeilijke situatie ontstaan. Op de smalle landtong ten westen van het stadje zitten Canadezen en Duitsers; de Canadezen aan de zuidoever, de Duitsers aan de noord-oever. Door krachtige aanvallen hadden de Duitsers zich opnieuw van Woensdrecht meester gemaakt. De Geallieerden meldden echter van ochtend dat Woensdrecht door de Canadezen is heroverd.

Dinsdag 17 oktober 1944 :

middag: Woensdrecht is grotendeels in Canadese handen. Bij en zelfs voor een deel in Woensdrecht wordt nog altijd hevig gevochten.

De "Times" bevat een bericht uit Woensdrecht dat aldus luidt: *Er woedt een zware strijd om het bezit van de puinhopen van Woensdrecht, aan de basis van de dam naar Zuid Beveland. Duitse paratroepen, die om half vier gisterochtend uit de stad waren verjaagd, toen de Canadezen er in doordrongen, deden wanhopige pogingen en tegenaanvallen met tanks en rijdende artillerie.*

Er hadden verbitterde straatgevechten plaats in het westelijke deel van de stad, waar groepen SS-mannen en paratroepen zich aan hun posities vastklampen. Gisterochtend bij daglicht hadden de Canadezen de stad in bezit op een klein gedeelte in het westen na.

De toestand is op het ogenblik nog dezelfde:
verwoede gevechten in en om Woensdrecht, met de
Canadezen in het bezit van het grootste gedeelte van
het stadje.

avond: Ook bij Woensdrecht is nog hevig gevochten. Slechts
het weste lijk gedeelte van dit dorp is nog in Duitse
handen.

Woensdag 18 oktober 1944:

middag: Bij Woensdrecht hevige gevechten, maar niet
noemenswaardige verandering in de posities.

avond: Weinig nieuws was er vandaag van de omgeving
Woensdrecht bij de landtong die Zuid Beveland
verbindt met Noord-Brabant. Het enige bericht was
dat de Duitsers nog steeds uit noordelijke richting
versterkingen naar dit gebied aantrekken. Zij zullen
dus vermoedelijk een nieuwe poging doen om de
Canadezen terug te dringen.

Donderdag 19 oktober :

avond: De Duitsers zitten nu genesteld in het westelijke deel
van

Woensdrecht en de Canadezen in de rest van de stad.

Vrijdag 20 oktober 1944:

middag: Bij Woensdrecht aan de toegang tot Zuid Beveland, is
de toe stand verward. Daar wordt telkens terrein
gewonnen en verloren. Het verjagen van de Duitsers
van Wa.lcheren en Zuid Beveland zal dan ook nog
moeite kosten.

avond: De nieuwe aanval die de Canadezen hebben ingezet
in de richting van F.oosendaal, tekent het belang dat

wordt gehecht aan een spoedig openstellen van de haven van Antwerpen voor de Geallieerde scheepvaart. Dat belang kan duidelijk worden gemaakt door enkele cijfers over het toevoerprobleem voor de Geallieerde legers aan het westelijk front.

Zaterdag 21, oktober 1944 :

middag: Bij de twee offensieven ten noorden en ten noordoosten van Antwerpen is er vooruitgang gemaakt van 5 km.

Ten oosten van het gevechtstront tegenover Bergen op Zoom hebben de Canadezen een nieuwe aanval ingezet, vanuit Wuestwezel in de richting van Breda. In de richting van Roosendaal hebben de Canadezen Nispen bevrijd, even over de Nederlandse grens ten noorden van Essen. Zij staan nu op 4 km van Roosendaal.

Op de landtong naar ZuidBeveland zijn de Canadezen een paar kilometer voorbij Rilland opgerukt.

Zondag 22 oktober 1944 :

avond: Ten noorden van Antwerpen zijn de Canadezen verder opge rukt en hebben Essen veroverd aan de Nederlands-Belgische grens.

Maandag 23 oktober 1944 :

middag: Door de offensieven ten noorden van Antwerpen gaat het in de goede richting. De verovering van Essen brengt de Canadees-Britse legers nu ook daar aan de Nederlandse grens. Het front maakt er namelijk nog een diepe inbuiging in Belgisch gebied.

Dat was niet erg hinderlijk, maar het was ongemakkelijk. Terwijl de Canadezen al ver naar het noordwesten stonden, in Woensdrecht, bevond hun rechtervleugel en stonden Engelse troepen in het zuidoosten nog op Belgisch gebied. Aan deze indeuk van het front wordt nu een einde gemaakt.

avond: Bij Woensdrecht, waar vorige week nog hevig gevochten is schijnt het in de jongste dagen rustiger te zijn geweest, maar nieuwe aanvallen zijn vanuit België gelanceerd in de richting van Roosendaal en Breda.

In de richting van Roosendaal werd gisteren het grensstation Essen genomen. Vandaag werd opnieuw enig terrein gewonnen. De Geallieerden stonden volgens de jongste berichten nog 8 km ten zuiden van Roosendaal. Zij zouden zich dus bevinden in de buurt van Nispen.

Dinsdag 24 oktober 1944:

middag: Het Geallieerde communiqué meldt dat de Canadezen opnieuw de weg naar de spoorlijn naar Zuid Beveland ten Westen van Woensdrecht zijn overgestoken.

Het laat zich aanzien dat na de successen van de laatste dagen, de zuidelijke oever van de Schelde geheel in Geallieerd bezit zal zijn, waarmee dan de eerste fase van de vrijmaking van de Scheldemonding beëindigd zal zijn. In verband met het grote belang van een onverwijld inwerkingstelling van Antwerpen voor de Geallieerden aanvoer is het waarschijnlijk dat

de tweede stap - de verovering van Walcheren en Zuid Beveland - spoedig zal volgen.

Echter - voor een goede werking van de haven van Antwerpen is meer vereist dan de openmaking van de Schelde. Essentieel is eveneens, dat door terugwerping van de Duitse troepen over de grote rivieren, een einde wordt gemaakt aan de mogelijkheid van een Duits tegenoffensief uit West-Brabant in de richting van Antwerpen. De verhoogde Geallieerde actie gedurende de laatste dagen in de richting van 's Hertogenbosch en Bergen op Zoom is niet onwaarschijnlijk de voorbode van een zodanig offensief in West Noord-Brabant.

Woensdag 25 oktober 1944 :

middag: De Canadezen hebben bij Woensdrecht, tegen al le verwoede gevechten in, de toegang tot Zuid Beveland gesloten.

Ten westen en noordwesten van Woensdrecht houden Canadezen de toegang naar Zuid Beveland en Walcheren hardnekkig gesloten, niettegenstaande Duitse paratroepen die fanatiek vchten om de verbinding met de 11.000 man in Zuid Beveland weer tot stand te brengen.

Al die verschillende acties, zowel bij 's-Hertogenbosch als in de richting van Tilburg en bij Woensdrecht hebben tot enig doel: het vrijmaken van de monding der Schelde.

Ten oosten van Woensdrecht hebben Britten en Canadezen, die er in gescheiden acties vchten, nu

één front gevormd over een breedte van 12 km tegenover Bergen op Zoom, dat op 9 km meer naar het noordwesten is gelegen. De aansluiting werd tot stand gebracht bij Huybergen, 6 km ten oosten van Woensdrecht. In Bergen op Zoom bevindt zich het Zesde Duitse Parachuteregiment, een van de beste troepen van het Duitse leger.

avond: Ten zuidoosten van Bergen op Zoom wordt hevig gevochten.

De Canadezen staan in Zuid Beveland, 10 km ten westen van Woensdrecht.

Ten zuidoosten van Bergen op Zoom wordt hevig gevochten tussen de Canadezen ene en Duitse parachutistenregiment. Deze gevechten vinden plaats bij Pindorp. Pindorp ligt op de weg van Huybergen naar Wouw, ongeveer 6 km van Bergen op Zoom.

Van Woensdrecht zijn de Canadezen Zuid Beveland aan het binnendringen. Er wordt gevochten bij Waarde, dat 10 km ten westen van Woensdrecht ligt.

De straatweg waarover de Canadezen oprukken, heeft zwaar geleden door Geallieerde bombardementen en het is bekend dat de Duitsers op Zuid Beveland de beschikking hebben over vrij veel geschut, waaronder hun 88 mm mobiele kanonnen. Hier en daar hebben de Duitsers deze stukken in de polders ingegraven, Zij kunnen daardoor, naar boven schietend, de Geallieerde tanks op de dijken onder vuur nemen, en blijven zelf buiten schot omdat de

vuurmonden van de tanks niet ver genoeg naar beneden kunnen worden gericht. Blijvend baat bieden al deze trucs niet.

Donderdag 26 oktober 1944 :

middag: Bij Woensdrecht en Bergen op Zoom is de toestand niet veel gewijzigd. Het Geallieerde communiqué deelt mede dat Rilland werd bevrijd op de landtong naar Zuid Beveland, 7½ km ten westen van Woensdrecht. In de richting van Bergen op Zoom werd terreinwinst gemaakt.

avond: Geallieerde troepen zijn Breda vanuit het zuiden genaderd tot op 15 km. Pindorp tussen Essen en Bergen op Zoom, waar in de afgelopen dagen hard gevochten is, is nu in Canadese handen. De Canadezen hebben in de richting van Bergen op Zoom nieuwe terreinwinst gemaakt. In zware mist hebben zij eveneens terrein gewonnen bij de dam in het Kreekrak. Zij zijn al 5 km. ten westen van Zeeland.

Het Duitse communiqué meldde vandaag dat op de zuidkust van Beveland een plaatselijke landing was uitgevoerd door Geallieerde troepen die klaarblijkelijk de Westerschelde waren overgestoken vanuit Zeeuws Vlaanderen. Slecht weer beperkte wederom de activiteit van de Geallieerde luchtmacht.

Zaterdag 28 oktober 1944 :

avond: De Canadezen hebben Bergen op Zoom bereikt. De landing die gisterochtend onder dekking van mist, bij Hoedekenskerke plaats vond, is goed verlopen. Zij

heeft alle kans op volledig slagen, omdat de Canadezen vanuit Woensdrecht snel zijn opgerukt tot aan het kanaal van Zuid Beveland en daaroverheen een eerste bruggehoofd hebben gevestigd. Als beide groepen zich bij Hansweert kunnen verenigen is het lot van de Duitsers op Zuid Beveland bezegeld. De opmars van de gehele linie in Noord-Brabant bracht het front gisteren tot voorbij 's-Hertogenbosch, tot in Tilburg, tot op 15 km ten zuiden van Breda, 3 km ten zuiden van Roosendaal en tot in Bergen Opf Zoom, dat bevrijd werd.

avond: Bij Bergen op Zoom hebben de Duitsers zich teruggetrokken vlak achter de rivier "de Zoom" die ten noorden van de stad loopt en beschieten de stad nu met hun mortieren.

Aantekening:

De aandachtige lezer zal ongetwijfeld gemerkt hebben, dat deze berichten niet volledig in overeenstemming zijn met de juiste situatie.

Toch meenden wij, voor de volledigheid van deze brochure, er goed aan te doen, U deze radioberichten van toen, niet te onthouden.

In Memoriam

Hieronder volgen de namen van hen, die in de strijd, het leven hebben verloren.

Mevr. A. van As-van Oevelen,	80 jaar		
	dodelijk getroffen	7 okt. '44	
mej. E.C de Crom	13 jaar	7 okt. '44	
de heer L.F.P. van Linden	48 jaar	7 okt. '44	
mej. H.C.A. Bakx	15 jaar	8 okt. '44	
de heer A. Goossens	33 jaar	9 okt. '44	
de baby van Overveld	1 jaar	8 okt. '44	
de heer Th. J. Wezenbeek	22 jaar	9 okt. '44	
mej. van Hooijdonk	24 jaar	9 okt. '44	
de heer J.F. van de Bogaert	55 jaar	9 okt. '44	
mej. A.C. Cloots	24 jaar	10 okt. '44	
mej. C.M. Peeters	18 jaar	10 okt. '44	
de heer P.M. van de Bussche	60 jaar	10 okt. '44	
de heer A. van Wijk	66 jaar	11 okt. '44	
de heer P. Iriks	17 jaar	16 okt. '44	
de heer A. Dons	43 jaar	16 okt. '44	
de heer C.A. Kil	43 jaar	16 okt. '44	
de heer J.A.W. Soffers		27 okt. '44	

Aan allen een eresaluut !!!

Materiële schade tengevolge van de strijd om de bevrijding van de gemeente Woensdrecht in oktober 1944.

Door brand vernietigd	72 huizen
Door granaatvuur verwoest of zwaar beschadigd en daardoor onbewoonbaar geworden	355 huizen
Licht beschadigde huizen	235 huizen
Vermiste of gedode dieren:	
Paarden	146 stuks
Runderen	329 stuks
Varkens	506 stuks
Geiten	448 stuks
Kippen	3348 stuks
Konijnen	3461 stuks